

**De functie van Friedrich Nietzsche in de kerk
en de crisis van theologie en filosofie**

door

Eugen Rosenstock-Huessy

- I. De eenheid van gezondheid en waanzin als nieuw historisch fenomeen
- II. De verovering van de ruimte van 1100 tot 1900:
Thomas, Cusanus, Paracelsus, Descartes.
- III. Nietzsche's programma voor de verovering van de tijd.
- IV. Nietzsches maskers als prijs voor zijn programma.

- (IVa. Inzet 1944: Nietzsche's maskers.)

- V. De vergoddelijking van de mens in de kerk.
- VI. Godslastering en waanzin.
- VII. Theologie en Filosofie hebben de degenen verwisseld.

- IVa. Inzet 1944: Nietzsche's maskers.

(Paper voorbereid voor de gezamenlijke bijeenkomst van de American Association of Church History en de American Historical Association in december 1942. Cf. brief van Stanley Pargellis 18 mei 1943)

1. De eenheid van gezondheid en waanzin als een nieuw historisch fenomeen

Nietzsche is controversieel. Zijn betekenis heeft zoveel facetten dat Charles Andler vijf verschillende aspecten van zijn werk in vijf afzonderlijke delen behandelde. Een kort artikel over zo'n historische berg kan alleen waardevol zijn als het volgens een strenge discipline en methode verloopt. Daarom zal ik het niet hebben over Nietzsches plaats in de geschiedenis van het Duitse denken, noch over de crisis van het Humanisme in de engere zin van zijn verering van de Griekse en Romeinse oudheid, zelfs niet over zijn plaats in het verval van Europa of in de evolutie van de biografie.

Mijn onderwerp is Nietzsches functie in de Kerk en in de crisis van theologie en filosofie.

Ik zal me niet bezighouden met de oorsprong en ontwikkeling van afzonderlijke begrippen of ideeën, integendeel, ik zal hem eren om zijn verworvenheden in hun meest rijpe en definitieve vorm.

In een eerste deel zullen we zijn taak afzetten tegen het succes van het Westen gedurende de laatste achthonderd jaar om de natuur wetenschappelijk te beheersen. In een tweede deel zullen we zien hoe hij een nieuwe methode voorstelt om de mens te veroveren door een nieuwe methode.

Als we onze blik aan dit contrast hebben gescherpt, zullen we kunnen zien in hoeverre hij zelf het slachtoffer is geworden van de periode waarvan hij het einde heeft voorzien. Het feit dat hij alleen de gereedschappen en instrumenten tot zijn beschikking had van een tijdperk waartoe hij zelf niet meer behoorde, leidde tot de tragedie van zijn geest.

We zullen niet de tweedeling maken: de gezonde en de waanzinnige Nietzsche. Voor mij zijn beide, gezondheid en waanzin, onlosmakelijk één en hetzelfde historische fenomeen. Het geval Nietzsche maakte waanzin tot een historische categorie. Of hij zijn krankzinnigheid opliep door besmetting, of dat hij gek werd door sociale en intellectuele invloeden, zal nooit vastgesteld worden. Maar ik hoop duidelijk te maken dat zelfs een van buitenaf opgelopen ziekte nog steeds beschouwd moet worden als iets dat door hem in dienst van de mensheid is gesteld.

De wereld kan de spot drijven met een dergelijke veronderstelling; kerkhistorici kunnen eigenlijk niet op deze manier reageren. De galg kon het fundament van de Kerk worden, dus zou het meer dan farizeïsch zijn om de transfiguratie van de waanzin te verbieden. Ook dit is een deel van Gods schepping: het offer van de geest hoort thuis in de geschiedenis van offers. En is de geschiedenis van de Kerk in het algemeen niet de geschiedenis van offers?

Natuurlijk moet het introduceren van zo'n ongehoorde vorm van offeren in veel oren wel schandelijk klinken - niet zozeer de oren van vrome zielen als wel van slimme geesten. En dus zullen we in een laatste deel Nietzsche en de intellectuele vermogens van theologen en filosofen met elkaar confronteren. We zullen proberen uit te leggen waarom beide, theologie en filosofie, 'van degens hebben gewisseld in het handgemeen', zoals Hamlet en Laertes, in een vergelijkbaar duel, tussen aan de ene kant het monster, genie, kind, decadent, imbeciel, dat wil zeggen de heldhaftige Friedrich Nietzsche en aan de andere kant zijn omgeving, de periode voor de twee wereldoorlogen. Als theologie en filosofie hun eigen werkzaamheid in het licht van deze tweestrijd in ogenschouw nemen, kunnen zij geen van beide op de oude voet doorgaan.

II. De verovering van de ruimte van 1100 tot 1900: Thomas, Cusanus, Paracelsus, Descartes.

Laat ik beginnen met het bekende verhaal van twee Engelse piloten die in een nachtclub in New York heimelijk om twee uur 's nachts blikken van verstandhouding uitwisselden. Op de vraag welk

geheim ze hadden, antwoordde de jongere man blozend: ‘oh niets, nog maar 24 uur geleden waren we boven Essen.’

Onder het motto: de *vernietiging van de ruimte* doet dit verhaal de ronde. De beste manier om Nietzsche in perspectief te plaatsen is door de vernietiging van de ruimte te vergelijken met zijn grote taak: de *vernietiging van de tijd*. Ik stel voor om deze tegenstelling uit te vergroten totdat er enkele eenvoudige contouren zichtbaar worden. Bij het voorbereiden van deze vergelijking is het natuurlijk mijn eerste plicht om u te herinneren aan enkele fundamentele historische gebeurtenissen: de keten van gebeurtenissen die het mogelijk maakte om te spreken van de verovering of vernietiging van de ruimte zoals we die vandaag meemaken.

Hoe lang duurde het om de ruimte te veroveren? Vanaf de uitvinding van het wiel en de bark lijkt de geschiedenis van de technische beschaving misschien één continuüm. Omwille van de vereenvoudiging is het echter adequater om de aandacht te richten op het moment dat de vernietiging van de ruimte de universele droom werd en daarmee de gemeenschappelijke realiteit van de Westerse mens.

Welnu, de droom, het programma, de planning behoren evenzeer tot deze onderneming als de berekeningen van de latere fysica en de toepassing van de nieuwste technologie. En dus kunnen we stellen dat de taak om de ruimte te veroveren in de elfde eeuw van onze jaartelling werd verheven tot een onderneming van religieuze, politieke en menselijke betekenis. In 1048, om een voorbeeld te noemen, verklaarde de partij die de Kerk wilde hervormen dat de Kerk niet kon worden vernieuwd tenzij de pausen zouden worden gekozen door alle bisschoppen van de *orbis* in één gemeenschappelijk verkiezend conclaaf samen te roepen. Deze partij zag de hele aarde als één kiesdistrict.

Ik verkies dit voorbeeld boven de kruistochten, de organisatie van de *Curia Romana*, enz. omdat het ideaal van de hele aarde als één kiesdistrict zelfs vandaag de dag nog niet werkelijkheid is geworden. De Italianen vormen nog steeds de helft van het conclaaf. Des te meer kunnen we de enorme omvang van deze conceptie in die tijd waarderen.

Met een dergelijke hoop ter wille van de redding van de mensheid konden de middelen om de ruimte te veroveren niet langer worden overgelaten aan toeval of individueel geluk. Het Westen begon onderzoek te doen naar de voorwaarden voor de verovering van de materie. En terwijl de technische stappen pas veel later kwamen - toen de kruisvaarder Christoffel Columbus in Amerika landde - was de organisatie al in de tijd van de kruistochten daarop gericht.¹

De theologen en filosofen ontdekten de voorwaarden onder welke de wereld van de ruimte verenigd zou kunnen worden. Ik zal me beperken tot een klein aantal attributen die we aan de ruimte moesten toekennen om deze veroverbaar te maken.

Ik zal er vier noemen. Ze werden bijgedragen door Thomas van Aquino, Nicolaas van Cusa, Theophrastus van Hohenheim (Paracelsus) en Descartes.

Thomas toonde aan dat ruimte gezien moest worden als **Eén** en **Enkelvoudig**, om haar te onderwerpen aan wat voor organisatie door de wetenschappen dan ook.

¹ Meer materiaal over deze interesse in de *orbis*, die bij de kerkmensen opkwam, is verzameld in ‘*Out of Revolution – Autobiography of Western Man*’, New York 1938, p. 531ff.

Nicolaus Cusanus zag dat de verkenning van de ruimte afhankelijk was van een duidelijk begrip van het oneindige, niet alleen van het onbepaalde.

Dit vereist enige uitleg. Zoals u misschien weet, is het moderne atoommodel een zonnestelsel in een notendop. Het oneindig kleine en het oneindig grote zijn verwisselbaar geworden in onze experimenten en gedachten - de wetenschap van wiskunde maakt kleinheid en grootheid analoog aan elkaar. Vóór Cusanus was de identiteit van grote en kleine delen van de ruimte niet van fundamentele betekenis; kenmerkend was een redenering die de paus duizend keer meer pracht en praal gaf dan de keizer omdat de zon vele duizenden keren groter was dan de maan.² Het is niet eerlijk als wij deze manier van denken als naïef zien. De relatieve gelijkheid van alle lichamen, groot en klein, berust op de notie van een oneindige ruimte, net zoals de gelijkheid tussen mensen, groot en klein, verdwijnt als de mens niet gemaakt is naar het beeld van Gods oneindigheid. Het oneindige schiep relatieve gelijkheid onder het eindige: daarin ligt de onschatbare vruchtbaarheid van het oneindige.³

Er waren nog twee 'eigenschappen van de ruimte' nodig om de ruimte haar geheimen te laten prijsgeven. Het waren voorwaarden aan de kant van de veroveraars van de ruimte. Ze moesten alle vijandschap, rivaliteit en subjectiviteit laten verdwijnen en veranderen in een doelgerichte solidariteit over de hele wereld.

Vroeger spraken ze in hun onderzoeksresultaten niet in de naam van de hele aarde. Toen waren hun data nog voor-wetenschappelijk. In onze dagen heeft Einstein deze solidariteit van de waarnemers helder verwoord voor zijn speciale onderzoeksterrein. 'De waarnemer' is een abstractie waarin van de afstanden op onze aarde bewust geen notie wordt genomen. Het schijnt niet bekend te zijn dat de solidariteit van de waarnemers in welk deel van de wereld dan ook het vitale idee was van Hohenheim en van de 16e eeuw met zijn correspondenten van over de hele aarde voor de nieuwe academies.⁴

De vierde stap was de extrapolatie van deze 'waarnemer' vanuit de aldus waargenomen ruimte. Deze stap werd gezet door Descartes. De waarnemende geest heeft geen uitgebreidheid meer in deze ruimte.

Aan de andere kant worden alle objecten die waargenomen kunnen worden behandeld alsof ze uitgebreid en in de ruimte zijn. Descartes's prestatie bestond in radicale emancipatie van het subject geest en object lichaam. Hoe onnatuurlijk deze scheiding is, wordt duidelijk als je je voorstelt dat het woord 'lichaam' zijn oorsprong had in menselijke wezens en pas later werd toegeschreven aan de sterren. En die werden voorgesteld als levende zielen met lichamen. Pas na 1600 is de term een fysiek lichaam gaan betekenen. Dus nu is 'lichaam' eerst een lijk en pas in de tweede plaats een levend lichaam, een *Corpus*.

Deze vier begrippen bestonden nog niet in 1048: 1. Eenheid van de wereld van de ruimte, enkelvoudigheid van 'Natuur' of 'Wereld', 2. Oneindigheid als basis voor de gelijkheid van alle lichamen, 3. Solidariteit van alle wetenschappers over de hele aarde en 4. De extrapolatie van deze waarnemende subjecten als subjecten over de hele wereld. Ze ontstonden in de geschiedenis van de tweede duizend jaar van de Christelijke God. En ze liggen, zoals u weet, vandaag de dag onder vuur als volkomen onzeker, dubbelzinnig en twijfelachtig. Bertrand Russell verzekert ons dat de Natuur niet Eén is. Thomas van Aquino wist dit net zo goed als Lord Russell en schreef: 'Een veelheid aan

² Jean Bodin gebruikte deze manier van redeneren nog steeds, cf. *Out of Revolution* p. 545f.

³ Cusanus, *De Docta Ignorantia*, geschreven van december 1439 tot februari 1440. De gedachte loopt door alle drie de boeken heen. De beste uitgave is van Klibansky (= Ernst Hoffmann und Raymond Klibansky, Leipzig 1932.)

⁴ Theophrastus von Hohenheim, Paracelsus, Werke (ed. Sudhoff 11, 1928. Engelse vertaling van de belangrijkste van de belangrijkste passage in mijn *A Classic and a Founder*, 1937, p. 24 e.v. Hohenheim schreef dit in 1537.

werelden kan worden verondersteld door hen die niet een ordenende wijsheid als de oorzaak van de wereld poneren en aannemen dat de wereld het gevolg is van toeval.⁵

Sinds wetenschappers zich gedragen alsof ze van de metafysica geëmancipeerd zijn, is de meervoudigheid van werelden weer een correcte aanname geworden: de eenheid van de Natuur was een metafysisch postulaat.

Op dezelfde manier moet worden toegegeven dat de ruimte onbepaald is, en dus staat de oneindigheid ervan weer onder groot wantrouwen.

Ook de solidariteit van alle waarnemende subjecten ligt onder vuur, van de kant van de bolsjewieken voor de economie en van de kant van de nazi's voor de wiskunde.

En de scheiding van geest en lichaam wordt nog steeds geloofd door specialisten of theologen. Het grote publiek heeft het dualisme afgeschaft als de onzin die het is. Het Lichaam van Christus met zijn geloof in de incarnatie wist dat altijd al.

Dit overzicht laat zien dat eenheid en oneindigheid van de natuur of ruimte samen instorten met hun theologische basis, het geloof in God. En samen met ons geloof in de eenheid van de Mens stort de solidariteit en de extramundane aard van het subject voor onze ogen in.

Dit dient slechts om aan te tonen dat we vandaag leven in het tijdperk dat de schepping van de natuurwetenschap nog slechts nagloeit, deze natuurwetenschap die zijn oorsprong vond in het geloof van de mensen in God en de Mens. De meerderheid van de wetenschappers heeft geen weet meer van de fundamenteën van hun eigen werkzaamheid, geen weet van het feit dat de fundamenteën van welke natuurwetenschap dan ook, van lichamen of ruimte, nooit zelf wetenschappelijk kunnen zijn. Behoort de voorwaarde waaronder iets bestaat ooit tot de aard van ervan? De baby is een compleet wezen, maar één ding waarvan zijn eigen wezen afhangt kan hij niet: paren. Op dezelfde manier is het enige dat de wetenschap niet zelf kan creëren de scheppende liefde tussen God en de mensen zodanig dat deze mensen in een wetmatig universum geloven en het de moeite waard vinden om wetenschappers te betalen voor het onderzoeken van haar wetmatigheden in het bijzonder, dat ze geloven in het denken van de mens als zijnde in staat tot solidariteit, dat ze jongleren met groot en klein in één wiskunde van het oneindige.....

En toch zijn deze onweerlegbare voorwaarden de premissen voor het continue proces van wetenschappelijk onderzoek. Voordat dit proces kon beginnen, moesten de mensen vervuld zijn van geloof in de eenheid van alle wetenschap, de eenheid van alle wetenschappers, de eenheid van alle lichamen, de eenheid van de ruimte.

Het is waar dat deze onweerlegbare voorwaarden zozeer tot onze tweede natuur zijn geworden dat in de vergeetachtige jaren twintig van deze eeuw het beruchte maar belangrijke boek van Lewis *Time and Western Man*, kon verschijnen.⁶ Het had ook als titel kunnen hebben *Time be Damned, Space suffices for us*. Het is een lofzang op de Westerse Mens zoals hij zelfverzekerd en onwankelbaar zijn zelfgemaakte ruimte bewoont en lacht om de tijd.

Toen deze ijdele zelfverheerlijking van de Westerse Mens werd gedrukt, had het precedent van Nietzsche alle serieuze geesten in het hele Westen gedwongen om een nieuwe denkrichting in te

⁵ Thomas van Aquino, *Summa Theologiae!*, 47,3 Respondeo (Ottawa editie 302b).

⁶ Percy Wyndham Lewis (18. 11. 1882 - 7. 8. 1957), *Time and Western Man* (1927) Ed. Paul Edwards, Black Sparrow Press, Sante Rosa, Cal.

slaan, die wees op de verovering van de tijd. *Tijd is het onderwerp geworden van al het serieuze denken in onze dagen.*⁷

III. Nietzsches programma voor de verovering van de tijd.

Nietzsche begon zwanger te worden van de volgende grote onderneming van de mensheid, de vernietiging van de tijd. Niet langer is de gelegenheid van zijn verschijnen voortijdig. Om dit te bewijzen zou ik een lange lijst namen onder uw aandacht kunnen brengen, te beginnen met Henry Adams die de Amerikaanse historici uitdaagde om uit te kijken naar een manier om de tijd meester te worden, in de naderende catastrofe van de snelheid, dat wil zeggen van de overdreven vooruitgang. Maar ik zal het bij één suggestie laten. Ga eens kijken naar het toneelstuk *The skin of Our Teeth* van Thornton Wilder. In de geest van Nietzsche behandelt Wilder de tijd als vernietigd. De held, Mr. Anthropus, leeft in alle tijdperken tegelijk. Hij leeft in de ijstijd en is tijdgenoot van Mr. Hitler, hij is Chesterton's *Man Everlasting*, maar heeft het vermogen om daar ook weet van te hebben, en heeft alle tijden tot zijn beschikking.

Je zult denken dat dit vreemd is. En dat is het ook. Maar is het zo eenvoudig? We verbranden tegenwoordig geen heksen meer zoals in de tijd dat de ruimte werd veroverd. Maar we verklaren de avonturier van een nieuw idee wel gek en dwingen hem tot een zenuwzinking. Daarna wordt hij in diskrediet gebracht. De heksen die we verbrandden nemen vandaag de dag een verschrikkelijke wraak: hun nakomelingen zijn onze psychiaters en psychologen die iedereen die nog gelooft in God of de Duivel, in groei en in wonderen, in de schepping, triomfantelijk voor gek verklaren. Nietzsche begon aan een nieuw hoofdstuk in de vergoddelijking van de mens. Hij wist dat hij een dwaas en een gek zou worden genoemd omdat hij ervoor koos om eeuwigheid en tijd in extase met elkaar te vermengen en uit te gaan van de dionysische ervaring voordat hij deze ervaring zelf koel en wetenschappelijk zou analyseren. Emotie maakte hem inventief met betrekking tot de manieren waarop de mens tijd kan ervaren.⁸ Hij paste eenvoudigweg de oude Aristotelische regel toe: *Nisi esset anima, non esset tempus*. Daarom zou elke expert op het gebied van tijd de teugels in handen moeten geven van de ziel, de *anima*. Deze zou eerst tot werkelijkheid moeten worden, voordat tijd echt en analyseerbaar zou kunnen worden. Nietzsche maakt de extases van Jezus wetenschappelijk respectabel en hij noemt dit aspect van Christus de dionysische ervaring.

Dat dit aspect van Christus in onze tijd prominent aanwezig moet zijn, heeft zowel praktische als theoretische redenen. Als dat niet gebeurt, kunnen we de huidige catastrofe, die wordt uitgelokt door de snelheid waarmee onze eigen werktuigen met ons wegrazen, niet de baas worden. Wilder's toneelstuk heet *By the Skin of our Teeth* - naar Job -, omdat het cruciaal voor ons is om de tijd meester te worden. Als we dat niet doen, kunnen we niet ontsnappen aan de huidige catastrofe. De noodzaak van Nietzsche wordt dus duidelijk wanneer de Verovering van de Tijd wordt opgevat als de enige ontsnappingsmogelijkheid aan de brandstapel van de huidige vuurzee. Er zit geen lichtzinnigheid of willekeur in zijn streven. Hij kwam op het moment van een knik in de tijd.

⁷ Ik noem slechts drie namen: Bergson, Rosenzweig, Heidegger. Aanrader is Karl Loewith, *Temporality and Eternity, Philosophy and Phenomenological Research III* (1942), p. 23ff, waarin hij Heidegger en Rosenzweig behandelt. Hij negeert het christelijke standpunt, dat uitgaat van de eeuwigheid in de tijd, en doet alsof hij het begrijpt, en hij ziet over het hoofd dat tijd niet gekend kan worden op de manier waarop de ruimte kenbaar is, maar 'doorleefd' moet zijn: *Nisi esset anima, non esset tempus*. Loewith denkt dat tijd een object of onderwerp van discussie kan zijn zonder er iets mee te doen. Nietzsche neemt natuurlijk dit christelijke standpunt in, zonder het echter duidelijk te definiëren, want de componenten ervan, het joodse en het heidense, moeten eerst doorleefd worden, in Rosenzweig en Heidegger, en Proust, voordat discussie mogelijk is. Discussie veronderstelt immers verschillende standpunten.

⁸ Mooi gezegd door Charles Andler (1866 - 1933) (Nietzsche, *Sa vie et sa Pensée*, Paris, Gallimard 1934) Vol. VI, p. Iif.

Overwinnaars van de tijd kunnen weinig of niets beginnen met de vier principes die Thomas, Cusanus, Paracelsus, Descartes de wetenschappers hadden doen geloven. Laten we ze na elkaar behandelen.

1. Nietzsche is het met Thomas eens dat de natuurwetten de schaduwen van God in ons denken zijn.⁹ De ‘God van de natuur’, dit ruimte-fantoom van Anselm: God het grootste ding dat men zich kan voorstellen,¹⁰ is belachelijk voor Nietzsche. Dat is het waarschijnlijk ook voor u als historici. Elke ontdekkingsreiziger van de tijd kent alleen de God in de boezem van de mens.

Maar God in onze eigen boezem is God in zijn pre-logische staat. Hij komt niet als wet, maar als wetgever. Als gevolg daarvan kunnen er elk moment nieuwe wetten gegeven worden. De mens is degene die de natuurwetten afschaft.

En is dit niet gewoon waar de hele geschiedenis door? Wat is geschiedenis anders dan dat er nieuwe wetten worden gegeven, die later tot onze tweede natuur worden. Daarom is de mens goddelijk omdat hij de natuurwetten afschaft.

Hij besloot niet met zijn moeder te trouwen, niet zijn vader te doden. Als je even nadenkt over het volkomen onnatuurlijke karakter van onze incestregels, zul je zien dat een veroveraar van de tijd telkens weer de vaste maar tegelijkertijd vluchtige regels van goed en kwaad ter discussie moet stellen.

2. Punt twee: oneindigheid. Een jezuïet benadrukte vier jaar geleden in een boek¹¹ dat de geologie en de prehistorie ons misschien wel duizelig maken met betrekking tot de tijd, zoals Copernicus dat deed met betrekking tot de ruimte. Deze miljoenen jaren maken de gebeurtenis in het kleine hoekje van Palestina midden in de tijd behoorlijk schimmig. Van eerst 6000 jaar is de geschiedenis van de mens toegenomen tot onmetelijk lang. Persoonlijk ben ik een volslagen ongelovige in het spel met kolossale cijfers dat ons¹² wordt aangeraden met betrekking tot de geschiedenis. Wel geef ik toe dat deze miljoenen jaren de krankzinnige rand zijn rond een onmisbaar nieuw gevoel voor enorme tijdsspannen, van duizenden jaren. **Niet in objectieve cijfers maar in ons subjectieve gevoel** vindt er een verandering plaats. We hebben weliswaar geleerd ons evenwicht te bewaren in de uitgestrektheid van de ruimte, maar we hebben niet geleerd welke discipline ‘miljoenen jaren’ ons zouden kunnen opleggen. Nietzsche ruikt dat er een veel meer ascetische discipline nodig is om in termen van zulke tijdsspannen te denken. In de woorden van Cotton Mather: De zaken van de mens moeten ophouden zaken van één tijdperk te zijn, ‘res unius aetatis’. Ruimtelijk denken maakt van tijd op zijn best een vierde dimensie in de ruimte, en dus blijft voor de tijd slechts de ene dimensie van het onmiddellijke heden over, van deze generatie en daarom kan deze generatie ‘monochronisch’ worden genoemd, van één tijd. Nietzsche nodigt ons uit om te denken in ‘polychronen’, door vele generaties heen. Daartoe moeten we ons de tijd als oneindig voorstellen. Anders kunnen ons kleine

⁹ George Morgan, *What Nietzsche means*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1941, p. 282. (Herdruk Greenwood Press. Inc., Westport, Connecticut, 1975).

¹⁰ ‘Illud omnibus, quae cogitari possint, majus’. Anselm, *Liber Pro Insipiente* caput 3 et passim. Het is opmerkelijk dat Anselm in zijn eerste verklaring de schok verzachtte door rechtstreeks tot God te spreken met betrekking tot deze grootsheid van hem: *Proslogion* III passim.

¹¹ Hans Urs von Balthasar, *Apokalypse der deutschen Seele*, Band III (1939), S. 440f.

¹² Ik heb altijd beweerd dat de oudste datum van de geschiedenis niet voor 2778 was (v. Chr.), en het verheugt mij te constateren dat H. E. Winlock een nog kortere jaartelling (2773 v. Chr.) heeft aangetoond in zijn prachtige studie *The Origin of the Ancient Egyptian Calendar*, Proc. American Philos. Soc. 83 (1940), p. 447 - 464. Tegelijkertijd schreef Sidney Smith in 1940, naar aanleiding van de publicatie van Thureau-Dangin in de *Revue d'Assyriologie* 34 (1937), de chronologie van Mesopotamië en corrigeerde daarmee de gangbare opvatting zoals die bijvoorbeeld in de *Cambridge History* is gebruikt. Het is teleurstellend om te zien dat theologen nu tegemoet komen aan het publiek door te buigen voor de eindeloze data van de wetenschap. Ze zijn zeker vergeten om ‘de eeuwigheid binnen een uur te zien’.

leven, de biografie van één man, en het leven van de eeuwen niet met elkaar in overeenstemming worden gebracht. Als Jezus, een man die drie jaar in de publieke belangstelling stond, en de eindeloze geschiedenis van de mensheid met dezelfde schaal gemeten moeten worden, dan moeten de oneindig kleine en de oneindig grote brokken tijd zich identiek gedragen. De biografie van het individu en de geschiedenis van het ras moeten dezelfde wetten weerspiegelen.

Als gevolg van deze nieuwe interesse in de tijd kan de ruimte eindig worden met Nietzsche en met de moderne wetenschap: tijd neemt de kwaliteit van oneindigheid over.

3. Nu dus Thomas en Cusanus achterhaald zijn, hoe zit het dan met de solidariteit van de waarnemers over de hele wereld?

Die wordt nadrukkelijk ontkend. In zijn zucht naar macht construeert iedereen de wereld vanuit zijn eigen centrum met een eigen perspectief. Geen twee paar ogen zien hetzelfde.¹³ Alleen al te meten is gebruik maken van onze eigen macht. Als deze ontkenning van een voor iedereen identiek perspectief u schokt, hoeft u alleen maar het uitgangspunt van Paracelsus te vergelijken met dat van Nietzsche, en u zult het begrijpen: Hohenheim wist zeker uit ervaring veel meer van de strijd om te overleven dan Nietzsche.

Hij echter stelde de definities vast voor de onderzoeksmethode voor artsen over de hele wereld die hun patiënten probeerden te helpen. De zogenaamde **objectieve normen van onze natuurwetenschappen werden ontwikkeld door de verfijning van de onderzoeksmethoden die door de specialisatie in beroepen teweeggebracht werd**. In onze tijd betekent professionele dienstbaarheid dat een man opzettelijk afstand doet van zijn onmiddellijke eigen 'wil tot macht' ten dienste van zijn patiënt, cliënt, leerling, enz.

Onze professionele mensen deden een poging om in objectiviteit en dienstbaarheid te wedijveren met de geestelijkheid van de middeleeuwen. **De natuurwetenschap belichaamt de ethiek van de beroepen** en dit brengt de ethiek van de specialist met zich mee die door een bepaalde techniek iemand in nood helpt.

Nietzsche begint aan de andere kant. Hij betreurt de houding van de specialist. Hoe beter het werk van de specialist is, het kan de idioot, de decadente persoon, de zwakkeling, juist door zijn diensten redden en daarmee de norm, de sterken, de gezonden uit het oog verliezen. Alle beroepen hebben zin als hun leden een stap terug doen ten dienste van iemand anders. Nietzsche houdt zich bezig met die iemand anders. Hij protesteert er tegen die ander in een donker hoekje te duwen. Het doel van de schepping is de juiste soort mens, de mens die de specialisten dient, en die **op zijn best is wanneer hij hen niet nodig heeft**. Nietzsche is geïnteresseerd in de mens vóór elke arbeidsdeling.¹⁴

Hoe kan hij het perspectief delen met iemand anders als God hem naar nieuwe kusten leidt? Is God niet eeuwig origineel? Maar Nietzsche maakt zijn vernietiging van de ruimte goed door zijn held solidariteit door de eeuwen heen te geven. En hij mag het heden niet overdadig uitbuiten, want wij schepselen moeten te allen tijde even krachtig zijn.

Nietzsche wil dat we het hele verloop van de tijd in zijn totale onmetelijke uitgestrektheid tot ons bezit maken. Niet alleen zal de hele toekomst van ons zijn, het hele opeenvolgende proces zal in zijn volheid worden overgedragen naar het nieuwe rijk.

Deze solidariteit met alle tijden is weerzinwekkend voor het gemiddelde product van onze opvoeding. Het schrijven van de geschiedenis heeft door de aandacht te gaan richten op

¹³ George Morgan, *What Nietzsche means*, p. 282 met uitgebreide referenties.

¹⁴ ὅστις βασιλευσεται, αναπαυσεται.

wetenschappelijke feiten de jongeren vervreemd van het verleden. Ik citeer: 'Ik ben een oudejaars in College, in 1940; ik denk dat de jongens van de klas van 1917 voor de gek zijn gehouden; en ik zeg dat met de overtuiging dat ik ver boven hen sta. Ik zal me bezighouden met een man die stierf in 428 na Christus (St. Augustinus wordt bedoeld)? Waarom?' Netjes gezegd is dit de wijsheid van de eeuw van de vooruitgang, afkomstig uit een echt studentenwerkstuk. Onze mentaliteit is die van tijdgenoten. We stellen ons vertrouwen erop gelijktijdigheid met de huidige gebeurtenissen en met de tijdgeest. Tegelijkertijd proberen alle mensen hetzelfde te denken of tenminste over hetzelfde te discussiëren, ook al zijn ze het niet eens over het ja of nee. Tegenover deze onderdompeling in de eigen tijd toont Nietzsche zijn heftige teleurstelling door zich solidair te verklaren met mensen die niet van deze tijd zijn.

In alle tijden zijn koningen en heersers solidair met elkaar. Zij die aan de macht komen, kunnen elkaar herkennen in een gezamenlijk vrede-rijk. Dit impliceert dat menselijke solidariteit niet gebaseerd kan zijn op de concepten en gedachten van geesten. Kijk naar het mentale proces: het gaat steeds door en verandert onophoudelijk. Concepten zijn voor tijdgenoten, en conceptuele overeenkomsten tussen Plato en Platonisten door de eeuwen heen verbinden Plato niet echt met de overeenkomstige krachtige denker van een andere tijd, verbinden mannen van hetzelfde niveau door de eeuwen heen niet met elkaar. Vandaar dat Nietzsche zijn eigen leerlingen van zich afstoot. Hij vraagt om een relatie met mannen van zijn eigen niveau.

U ziet dat Nietzsche hier het principe van 'Heb uw vijanden lief' toepast op een nieuwe graad van integratie en vitaliteit door hogere tegenstellingen te creëren. De Kerk aanvaardde het bevel van de liefde voor de vijand. Later richtte ze de westerse universiteiten op op basis van het principe dat twee mensen op dezelfde plaats over hetzelfde onderwerp tegengestelde meningen moeten kunnen onderwijzen. Nu kan zij eenvoudigweg het resultaat oogsten van deze verdere toepassing van haar eigen vitaliserende principe, door Nietzsche.

Als het denken niet kan dienen als de mortel om de mensen van alle tijden samen te binden, dan moet er een andere band worden ontwikkeld. De wetgever is verbonden met elke andere wetgever vanwege het lijden dat om verandering vraagt. Dit vermogen om wetten te maken noemt Nietzsche bovenmenselijk. Nietzsche verkondigt de supermens die wetten kan maken en een vermeende kosmische wet kan afschaffen volgens welke mensen verdeeld zijn in goeden en kwaden. De wetgever staat noodzakelijkerwijs buiten het goede en kwade van de bestaande orde. Toen Mozes de eerste twee tafelen stuk sloeg en voor een nieuwe start een betere natie dan Israël kreeg aangeboden, stond hij zeker boven zijn eigen goed, de identiteit met Israël.

Op dit niveau van Mozes' wetgevende keuze moet je Nietzsches immoralisme zien. De mens leeft tussen twee ethieken. Eén minuut voor de afkondiging van de nieuwe wet staat de wetgever buiten het oude goed en kwaad en ook buiten de nieuwe verdeling.

Dit 'buiten' vind je in Zarathustra, in de Dionysische extase, in de tragedie van elke held van de mensheid.

Als het kenmerk van de mens die ertoe doet het vermogen is om afstand te doen van zijn eigen tijd, dan is het misschien toegestaan om daar een speciale term voor te bedenken. Het is geen Nietzscheaanse term. De term is 'ongelijktijdig'.

Die term kan de vooruitgang markeren die we hebben geboekt in onze omgang met 'tijd' op basis van Nietzsches pionierswerk. Voor Nietzsche betekende dit vermogen goddelijkheid, en hij hoopte

de tijd mee te maken waarin iedereen met Theages in Plato (126A) zou bekennen dat hij een God wilde zijn.

4. Nu zijn we voldoende voorbereid om de Cartesiaanse tweedeling van 'geest' en 'lichaam' in ogenschouw te nemen. Deze is volkomen betekenisloos voor wetgevers. Ze kunnen niet geëxtrapoleerd worden uit de wereld die ze in hun eigen lichaam en geest boetseren. Voor hen die een nieuwe orde moeten incarneren, treedt de geïnspireerde ziel hun geest en lichaam binnen en wordt het verschil tussen geest en lichaam teruggebracht tot nul. In zijn boeken probeert Nietzsche weer in holistische zin over 'lichaam' te spreken; in zijn brieven en gedichten is de term 'ziel' overvloedig aanwezig.

Van de scheiding tussen lichaam en geest wordt afscheid genomen; maar daarmee ook van de eenheid van de wetenschappelijke geest.

IV. Nietzsches maskers als prijs voor zijn programma.

Nu zijn we in staat om de stappen van de natuurwetenschap en van een toekomstige 'tijdwetenschap' te vergelijken. Thomas, Cusanus, Hohenheim, Descartes hadden gezegd: eenheid en enkelvoudigheid van de ruimte; oneindigheid; identiteit van alle waarnemers; oppositie van subject geest en object lichaam, of preciezer, één universele geest, waarin alle geesten participeren, analyseert alle lichamen in het universum.

Tegen elk van deze strategieën om de ruimte te domineren hield Nietzsche zijn tegenpleidooi: Geen twee ruimten zijn gelijk; ruimte is eindig; iedere waarnemer heeft een ander perspectief; de mens krijgt geen betekenis door over de lichamen in de ruimte te heersen, door middel van een geest zonder lichaam, maar door zijn goddelijke, eeuwige vermogen in geest en lichaam te incarneren.

Deze vergelijking kan helpen om de redelijkheid van zijn programma aan te tonen voor iets waar Thomas noch Descartes van hadden gedroomd. Aan de andere kant moeten we benadrukken dat het volkomen oneerlijk is om deze vergelijking te maken.

We hebben aan de ene kant negenhonderd jaar, van Berengar van Tours, voor wie voor het eerst de wereld van de ruimte loskwam van de sfeer van de geest, tot Dewey en Einstein, en aan de andere kant één man, en slechts één man, die een nieuwe start in een totaal nieuwe richting voorbereidt.

Dit maakt de vergelijking niet zinloos, want juist het principe van oneindigheid maakt het mogelijk om in Nietzsches tien jaar nieuwe wetenschap de kiem te zien van een millennium dat net zo lang en vruchtbaar is als het millennium dat begon met het theïsme van Berengar en Anselmus.

Onze vergelijking is misschien niet zinloos, maar onthult wel de onvermijdelijke tragedie. Lang gevestigde denkvormen zijn genadeloos voor embryonale beginvormen. Ze zullen altijd verklaren dat het embryo 'te vroeg' komt. Ze maakten van Nietzsche een 'posthume' man. 'Mogen de levenden me vergeven dat ze soms schaduwen voor me lijken', riep hij uit.

Hij was zich scherp bewust van zijn ongelijktijdigheid. De decadentie van het Europese nationalisme, de catastrofe van een oorlog tussen Duitsland en de rest van de wereld, de afschaffing van het christendom door Duitsland, de heksensabbat van alle vrije denkers - louter vrij -, zouden vooraf moeten gaan aan zijn tijd, de dag van Zarathustra. Iedereen die eerder achter hem ging staan, kon niet anders dan hem verkeerd lezen, omdat hij niet doordrenkt was van dezelfde angst voor een complete catastrofe, voordat de wereld tot bezinning zou komen. De Foerster-Nietzsche's, de

Oehlers, de Andlers en de Brintons vullen deze 'tussenperiode' die niet in profetie gelooft, noch in zijn profetie, noch in profetie in het algemeen, en zeker niet in de Kerk. Niemand, behalve Nietzsche en de Jehovah's Getuigen, geloofde gedurende de laatste zestig jaar in een onmiddellijk einde van de wereld.

Terwijl Schweitzer en Dodd zich inspanden om het geloof van het vroege christendom in het einde van de wereld te herdefiniëren, en aan de stichting van de Kerk de technische term meegaven: 'Gerealiseerde Eschatologie', leefde Nietzsche eenvoudigweg dit geloof in het einde van zijn wereld, en realiseerde onze eschatologie. En zoals een nuchtere redenering over de Kerk pas mogelijk werd na de val van Jeruzalem, zo was de crisis van het Westen van 1905 tot onze dagen in 1942 nodig voordat we serieus over Nietzsche konden praten.

In de tussentijd waren er geen volgelingen van Nietzsche, alleen **voorbereiders** van zijn eigenlijke functie. Deze eigenlijke functie is het vestigen van ongelijktijdigheid in een maatschappij die waanzinnig is geworden van gelijktijdigheid. Nietzsche was de eerste medicijnman voor de Grote Maatschappij van de hele mensheid. Omdat hij zeventig jaar kwam voordat de samenleving gedwongen werd Eén te worden, moest hij het nieuwe ambt van medicijnman op een onpraktische, een krankzinnige manier voorbereiden. Het lijkt me echter duidelijk dat, als de mensheid tenminste economisch moet omgaan haar krachten om eenheid te creëren, ze zo'n ambt nodig zal hebben als alle oude stammen in stand hielden: een soort van geïnspireerde beschermer, een drager van alle spirituele kiemen en immuniteiten, waardoor groepen kunnen overleven. De medicijnman, de man die ongelijktijdige elementen in het weefsel van de gebeurtenissen in het heden laat binnendringen, zal een onmisbare, zij het ontijdige functie hebben.

We waren oneerlijk tegenover Nietzsche vanwege het tijdsverschil tussen het werk van één millennium en zijn ene leven. We zullen niet de grotere oneerlijkheid begaan door van zijn begrippenapparaat gebruik te maken, dat geheel en al samenhangt met zijn omgeving en zijn opposanten. Hij houdt bijvoorbeeld vast aan de enkelvoudigheid van de wereld en van de natuur - ik heb meer dan 370 plaatsen geteld waar die twee termen worden gebruikt, en altijd in het enkelvoud - hoewel hij geen recht heeft op deze erfenis van het theïsme; aan de andere kant bespreekt hij nergens het enkelvoud **MENS**, in zijn relatie tot het meervoud **MENSEN**. Zijn term 'Leven' is als het ware het tussenstation tussen de ruimte-singuliere 'Natuur' of Wereld of Ruimte zelf, en het nergens gearticuleerde enkelvoud van de **MENS** door de eeuwen heen. Steeds moet hij gebruik maken van de terminologie en taal van de eeuw die hij aanvalt. 'Leven' was enkelvoud zoals 'Wereld', maar levenskrachtig zoals de term Mensen...: een zeer misleidend compromis.

Voor onze geestelijke gezondheid en ons vermogen om te spreken zijn we afhankelijk van samenwerking en broederschap, en Nietzsche wist dat. Zijn geest stierf als het ware aan bloedvergiftiging, omdat hij de hele tijd zinnen moest gebruiken die zijn tijdgenoten in hun eigen referentiekader zouden begrijpen. Zoals George Morgan in zijn zorgvuldige studie *What Nietzsche Means* zegt: 'Nietzsche gebruikt 'waarheid', zoals veel van zijn termen, in twee betekenissen: een oude die hij ontkent, en een nieuwe die hij bevestigt.'¹⁵

Waarschijnlijk is het vanwege deze constante dubbelzinnigheid dat ik me nooit aangetrokken heb gevoeld tot de werken van Nietzsche. Zijn betrouwbaarheid komt voort uit het feit dat hij zichzelf tussen twee tijdperken plaatste. En, gewaarschuwd door de voor hem opgerichte brandstapel, stelt hij ons vandaag misschien in staat om een koers uit te stippelen die aan het lot van het Europese continent weet te ontsnappen.

¹⁵ Harvard University Press 1941, p. 50.

Ik zal slechts twee voorbeelden geven van zijn hachelijke situatie, omdat ze van praktisch belang zijn voor onze eigen situatie. Het eerste is de keuze van zijn titel: *Zo sprak Zarathustra*. In zeker opzicht was het een geniale keuze. Vóór Plato en Socrates was hier een wetgever, zanger, ziener, die nog geen weet had van de scheidslijnen die wij maken tussen wetenschap, religie, recht, politiek, muziek en poëzie. Die keuze was de beste onder die omstandigheden.¹⁶

En toch was het een masker en leidde het tot de eerste dreigende splitsing van zijn persoonlijkheid zoals Nietzsche die zelf beschreef:

*Um Mitternacht, Aus Eins da wurden zwei
Und Zarathustra ging an mir vorbei.*

Hier heb je het masker, het masker dat wordt gevolgd door weer en weer een ander masker, de maskers die de oervolkeren angst aanjagen wier dansen Nietzsche opriep. Het is het masker dat de mens niet in staat stelt zichzelf te worden.

Het theïsme geloofde en wist dat de wereld alleen één is als God haar geschapen heeft. Nietzsche wist het niet, maar hij geloofde zijn hele leven dat de mens alleen één is als God van hem houdt. Toen hij zijn intellectuele toegang tot zijn eigen geloof vernietigde (dat de mens een persoon wordt omdat er van hem gehouden wordt), kwam hij onder de vloek van zijn eigen tijd die dacht dat de mens goddelijk was omdat hij een verstand had. Deze vloek, voortgebracht door minder grote zielen, doodde hem omdat het hem er eigenlijk om ging dat niet de geest de persoon of de mens uitmaakte. Hij schreeuwde dat de geest geen eenheid tot stand brengt. Het bewijs dat hij aanbood mislukte niet. Ik denk dat hij zijn punt gemaakt heeft, maar de vele maskers waaronder hij dat probeerde te doen, dreven hem de afgrond van de waanzin in.¹⁷

Het tweede voorbeeld is zijn aanval op het Platonisme. Hij wilde de theïstische beschouwingswijze van God uitroeien volgens welke hij een eerste oorzaak is, de eerste beweging, de grootste en beste van allemaal, en hij wilde dit vervangen door de eeuwige goddelijkheid waarvan de mensen de tijden zijn. Hij zou gezegd kunnen hebben - maar heeft dat nooit gedaan - dat mensen de tijden zijn. Hij zei echter wel ooit dat de menselijke ziel een harp was, met een unieke melodie. En hij noteerde ook in een van zijn laatste dagboeken: 'Weerlegging van God: Weerlegd is alleen de morele God.' Met andere woorden, hij wist met heldere tussenpozen dat de God van Plato en Aristoteles de tegenstander was en niet de levende God van Job en Jezus.

Hoe dit ook zij, hij leefde in een tijd waarin de Westerse mens zich zorgvuldig afschermde van zowel katholieken als protestanten, een tijdperk van 1100 tot 1900, van de kruistochten tot Einstein. Men deed dat door de conflicten tussen Aristoteles en Plato op te voeren als de oorsprong van de moderne wetenschap. Ons geestelijk huis is behangen met Aristoteles wanneer we in plaats daarvan eigenlijk Thomas zouden moeten zeggen, en met Plato wanneer we eigenlijk Descartes of Cusanus of Kant zouden moeten zeggen.

Nietzsche moest de Platonische beschouwingswijze van het Christendom doden, het christendom in het tweede millennium¹⁸ en hij sprak met zoveel kracht over Socrates terwijl hij in feite de weg van

¹⁶ Nietzsche en Soederblom koesteren van Zarathustra een zeer vertekend beeld. Johann Hertel is nu de beste gids. Merk vooral op dat de Perzen geen geschiedenisfilosofie hadden. Wat Soederblom en Nietzsche als oud beschouwden, ontstond duizend jaar later, onder christelijke invloed. Nietzsches stelling is verwoord in 'Werke' XIV, 303 = Zarathustra, postuum fragm. § 117.

¹⁷ E. O'Brien, *Son of the Morning*, 1923, heeft terecht aangetoond dat Nietzsches maskers in 1872 net zo waanzinnig waren als in 1888. Cosima's echtgenoot Bülow noemde zichzelf Theseus en sprak over haar als Ariadne; Wagner was Dionysos. De arme Nietzsche is zo impotent dat hij dat overneemt van Bülow! en zichzelf Dionysos waant, Wagner als Theseus; wat een satire.

¹⁸ 'Résolu à défricher le sol à jamais de tout foisonnement de Platonisme, il en extirpe notamment la souche la plus souterraine et résistante, la croyance Chrétienne.' Charles Andler, Nietzsche I, p. 11.

de tweede duizend jaar van onze jaartelling vooruit wilde leiden naar een mogelijke derde periode van leven - voor de mensheid, onder het Kruis. Terwijl hij ons schijnbaar achteruit duwde van Socrates naar Dionysos, opende hij in feite een deur van de troosteloosheid van Grover Whalen's Wereldtentoonstelling naar een nieuwe inspiratie. Meestal - er zijn ook andere momenten - is hij ervan overtuigd dat de God van het Christendom de Platonische God was. Hij heeft zich nooit gerealiseerd dat de hele drie-eenheidscampagne een overwinning was op Plato en Aristoteles, en dat het Christendom een volledig afscheid van het ruwe heidendom kan overleven, dat dit inderdaad haar eeuwige hoop op overleven uitmaakt.

Maar omdat het Avondland de wereld van de ruimte had ontdekt met behulp van Porphyrius, Seneca, Cicero, Aristoteles, Plato, in deze volgorde (wat betekent in een volgorde tegengesteld aan de historische volgorde), leunde Nietzsche over de rand van het vlot van het christendom boven de vloed van de tijd. Hij zag de pre-platonische wereld van Dionysos. Hij vond in hem een betere *analogia entis*, hij ontdekte dat de mens niet rationeel wilde zijn zoals Socrates, maar vergoddelijkt wilde worden.

Noot vertaler: hier schuift Lise van der Molen in zijn tekst een latere tekst in. Die is volledig gewijd aan de maskers van Nietzsche. Kennelijk heeft Rosenstock-Huussy later gevonden dat hij dat onderdeel van dit verhaal nog moest verduidelijken. Eckart Wilkens, in zijn vertaling in het Duits, behandelt die invoeging als een zelfstandige tekst. Maar ook hij bevestigt dat de tekst als verduidelijking bedoeld moet zijn. Hier voeg ik deze tekst aan het einde van de vertaling toe als een aparte tekst. Lise telt die als IVa. Mijns inziens helpt het om eerst de tekst uit 1942 helemaal gelezen te hebben, om dan beter de tekst uit 1942 die achteraf toegevoegd is te begrijpen. – Otto Kroesen

V. De vergoddelijking van de mens in de Kerk

Wordt de Kerk aangevallen wanneer de Mens vergoddelijkt wordt?

De vergoddelijking van de mens was het expliciete doel van de Kerk van de Heiligen.¹⁹ Nietzsche krijgt geen greep op de Historische Werkelijkheid van deze Kerk van de Verlosten. Die giganten en zonen van God zijn hem simpelweg onbekend. Hoe onbekend, dat laat zijn onwaardige woede jegens Paulus zien. Hier trapt hij in de valkuil van de onbeschrijflijke domheid van zijn tijdgenoten, vooral Overbeck. Hij heeft zichzelf nooit de simpele vraag gesteld hoe het komt dat hij, Nietzsche, in staat was om Jezus te overtroeven, Plato te vernietigen, Dionysos te verheerlijken. Al deze drie daden had hij te danken aan Paulus, en je zou bijna geneigd zijn om te zeggen, aan Paulus alleen. De Areopagos en het Kruis, hij bracht ze samen voor Nietzsche.

Waar heeft Nietzsche greep op de werkelijkheid? Dat is binnen het Christendom, in zijn gevecht met de Scholastiek en het Protestantisme, tegen Aristoteles en Plato.

Hun invloed in Kerk en Universiteit is nog steeds ongebroken. Daarom wees Nietzsche terecht 'christendom' aan als het enige dat het Protestantisme en het Romanisme gemeen hebben. Het is hun Griekse theïsme, hoe onbijbels het ook is. Hij verwijt ons terecht dat beiden een dubbelzinnige houding hebben gehad ten opzichte van de werkelijkheid van Gods wereld en de wereld van ruimte en wetenschap. Ze lieten deze wereld over aan de wetenschap en trokken zich terug in een andere wereld, die ofwel werd verkondigd als een 'andere' wereld of een 'binnenwereld'. En daarmee lieten ze hun stoutmoedige geloof in de incarnatie varen: dat deze wereld de enige wereld was die God ooit had geschapen en ooit zal scheppen; dat het koninkrijk van God in onze harten is, dat God de opgestane Christus nu in zijn recht laat, voor de laatste duizend jaar, en dat de hemel nu open is en niet hierna.

Erasmus, de Vorst van het Humanisme had gebeden: Ave Sancte Socrates, ora pro nobis.²⁰ Dit had op onze scholen en hogescholen geleid tot de constante gelijkstelling van Plato met Paulus, van Socrates met Jezus. Tegenover deze identificatie stelde Nietzsche de gelijkstelling - en bij hem was het een echte gelijkstelling - Dionysos = de Gekruisigde. Het 'ora pro nobis' moest natuurlijk weg, net als Socrates, en werd vervangen door een 'enthousiasmeer ons', 'vervul ons, o Verlosser'. Het is als een mozaïek waarin sommige steentjes zijn vervangen. De overeenkomst tussen Erasmus en Nietzsche is volkomen. En onze humanisten zijn wel de laatsten die over Nietzsche zouden mogen klagen. Zij hebben als eersten de geschiedenis vervalst toen zij hun Grieken verheven boven de christenen. Tegenover hun rationalisme met zijn gebrek aan vooruit-calculatie toont het dionysische masker opnieuw het tragische karakter van het leven. De opmerkelijk exacte relatie van Erasmus, de vorst van het Humanisme, tot Nietzsche doet vermoeden dat Nietzsche wel degelijk een einde heeft gemaakt aan dit hele tijdperk van het Christendom, dat Humanisme werd genoemd.

Als u de dionysische schreeuw overdreven vindt - Hölderlin was de eerste die de vergelijking gebruikte - pas dan op dat u niet het enige gezichtspunt mist waaronder de Gekruisigde en het Kruis überhaupt vooruitgang kunnen boeken in een weer heidens geworden wereld.

¹⁹ 'De Godheid, het principe van vergoddelijking waardoor zij die Goden zullen worden, ook Goden worden...' Pseudo-Dionysios, de Areopagiet, De Ecclesiastica Hierarchia Cap. I., # 4, Migne, Patrologia Graeca III, 375.

²⁰ Ik ben me terdege bewust van de beperkingen die Étienne Gilson aan dit citaat heeft gesteld in de appendix van zijn 'Héloïse et Abélard', Parijs 1938. Maar de humanistische legende die Nietzsche vernietigt, is niettemin opgebouwd rond en op deze vergelijking. Gilson vernietigt die filologisch vijftig jaar nadat Nietzsche die axiologisch had vernietigd, Gilson houdt zich bezig met feiten en Nietzsche met 'fienda', met waarden.

In een maatschappij waar de meeste mensen een betekenisloos leven leiden, is Nietzsches vreemde uitroep: ‘Dit is ware Goddelijkheid, dat er Goden zijn maar geen God’,²¹ niet zonder betekenis, zoals het op het eerste gezicht misschien klinkt. Het Platonisme - en 95% van onze universiteitsdocenten zijn Platonisten - en het Aristotelisme - en 95% van onze katholieke priesters zijn Aristotelisten - hebben God gedegradeerd tot een idee (de Platonisten) of een eerste oorzaak (de Aristotelisten).

Kijk naar het misbruik van het Oude Testament waar de naam van Jahve in Exodus 3 wordt vertaald door een filosofische formule ‘Ik ben die ik ben’ (waar Thomas van Aquino zijn twijfels over had),²² terwijl het eigenlijk betekent: Ik ben met jullie, Ik ben aanwezig. Tegen een God-eerste beweging en tegen een God-idee kan niets anders helpen dan: Nee. Het is beter om drie letters te doden: G, O, D, dan de levende God.

Zeker, met deze kreet staat Nietzsche buiten de Kerk en buiten het Christendom, maar hij staat niet buiten de mensheid.

Ik denk vaak dat hij gewoon een draad oppakt die Augustinus en later Nicolaus Cusanus los hebben laten zitten.

Als Cusanus over het visioen van God spreekt, benadrukt hij ‘de opeenvolging zonder opeenvolging’ in Gods eeuwigheid.²³ ‘Tijdloosheid en opeenvolging kunnen heel goed naast elkaar bestaan als de menselijke redenering eenmaal uit de weg is’, zegt Nietzsche.²⁴ Het is een en hetzelfde probleem.

VI. Godslastering en waanzin of theologie en filosofie wisselen van stemming.

Het is duidelijk dat Nietzsche volledig onverzoenbaar is met de standaard theologie en filosofie. ‘De theologie heeft God verstikt’, roept hij uit. En de filosofie heeft gecapituleerd voor de wereld. Voor beiden is er iets onherroepelijks gebeurd dat hun bestaan verdeelt in pre-Nietzscheaans en post-Nietzscheaans.

In de meeste gevallen is theologie tegenwoordig de wetenschap van de God van iemand anders. Het is filosofie, geschiedenis en godsdienstpsychologie. Op de *Divinity School* waar ik les gaf, was er één man die zijn positie op de afdeling Geschiedenis of Filosofie of Literatuur niet verkoos boven zijn positie op de *Divinity School*. De rest van deze wijze mannen wilden geleerden zijn. Maar je kunt geen geleerde zijn met een voorgeschreven route. Het onderwerp van de moderne geleerde kan worden omschreven als het Nieuwe of Oude Testament of Geschiedenis. Zijn oordelen over dit materiaal moeten vrij worden gelaten.

In de praktijk is dit wat er gebeurd is. Theologie is de logica van een of ander ‘objectief’ concept van God, zoals gevonden in de kerk of de Bijbel of alle wereldreligies. Wat betekent dat God afwezig is, en de enige eigenschap van God die theologie in de laatste duizend jaar mogelijk maakte, zijn alomtegenwoordigheid, is onverenigbaar met de nieuwe kritische houding.

Anselmus van Canterbury wist dat zijn theïstische speculatie een noodoplossing was voor de tijd waarin God hem had verlaten. Zijn dialectiek was gebaseerd op de theorie van de persoonlijke

²¹ *Also sprach Zarathustra* Dritter Teil, Von den Abtrünnigen 2 (S. 431, Schlechta Hrsg., Werke II), Von alten und neuen Tafeln 11 (S. 449) Vergelijk de andere zin: ‘Gij zijt een God, en nooit hoorde ik dingen die goddelijker zijn’ in *Fröhliche Wissenschaft*, Viertes Buch, 341 (1882) (Ed. Schlechta Werke II, S. 476.).

²² Thomas van Aquino, *Summa Theologiae I*, Quaestio 13 Art. XI.

²³ Nicolaas van Cusa, *Het visioen van God*, J. N. Dent 1928, p. 51.

²⁴ Werke XI, p. 186.

verlatenheid van God. Dit betekent dat zijn theorie vollere momenten in het leven van de theoloog vooronderstelde waarin hij tot de rand toe vol was van Goddelijk Leven.²⁵ De relatieve leegte van de situatie waarin de theologie zich bevindt wordt vergeten: Prof. X of Y denkt dat wanneer hij speculeert, hij dicht bij God is dan in welke andere situatie dan ook. Onder ons behoort God nu tot de wereld van dingen waarover gediscussieerd kan worden. Voor mij betekent dit godslastering en waanzin. We mogen redelijk over God spreken zolang zijn naam een macht blijft in ons persoonlijk overleven, en geen minuut langer. De rest is filosofie.

De theologen behoren tegenwoordig tot de Filosofie en haar afdelingen, met als speciale aantekening dat hun wereldse materiaal de Bijbel, Geloofsbelijdenis, Kerk etc. van de zogenaamde Christenen en Joden is. Het christendom is het onderwerp van de theologie, meer niet.

Parallel daaraan is de filosofie de voorwaarde van haar bestaan ontgroeid. Wat is deze voorwaarde? Deze: geconfronteerd met Chaos, leed de filosoof onder het irrationele karakter van het universum, en in dit lijden kwam hij boven water met de parel van de bodem van de zee die tot dan toe de meeste geesten overspoeld had: hij bracht orde in de Chaos. De filosoof was belangrijk voor de wereld. Zijn geest was een speciaal geval, op onnatuurlijke wijze had hij last van Chaos.

Deze spanning is weg. De filosofie van het gezond verstand heeft hiervoor gezorgd. De wereld wordt door iedereen hetzelfde gezien. De Pragmatisten vertellen ons dat de geest een gereedschap is, een instrument om de gewone man tevreden te stellen. Iedereen kan de wereld begrijpen, niemand wordt gek van zijn abnormaliteit. De wereld wordt al bij voorbaat gerechtvaardigd. Men gelooft erin als goddelijk en ordelijk. Filosofie is een theologie geworden van de goede, ware, mooie wereld.

Common sense filosofie is theologie.

Theologen hielden op zich aan de regels van hun spel te houden toen ze over andermans Goden begonnen te spreken. Filosofen hielden op te functioneren toen ze begonnen te spreken over de wereld van iedereen. Zonder boven het bureau van de theoloog het 'God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten', en zonder de parallelle inscriptie boven het hoofdkwartier van de filosoof: 'De wereld is uit zijn voegen', verdwijnen de twee wetenschappen zoals we ze gekend hebben.

'Alsof een mindere God de wereld had gemaakt en geen kracht had om haar naar eigen inzicht vorm te geven', wordt nu het parool voor de theoloog. En voor de wereld krijgen we de deïstische godslastering van Browning: 'God is in zijn hemel - Alles is goed met de wereld!'

Is het niet vreemd dat Tennyson en Robert Browning de grafschriften hebben geschreven voor deze ooit heldhaftige tweeling, gedegradeerd tot een filosofie van de 'religie' en een theologie van de wereld 'zoals die is'?

VII. Theologie en Filosofie zijn van degens gewisseld.

Er kan geen theologie zijn zonder het risico van godslastering en er kan geen filosofie zijn zonder het risico van waanzin. Filosofen en theologen zullen dit verband niet zien; Nietzsche nam de last ervan op zich.

Niemand heeft ooit iets bereikt in de theologie of filosofie zonder dit risico. Wat maakte Jonathan Edwards tot een groot theoloog als hij niet door zijn opwekkingen meer dan dicht bij godslastering was gekomen?

En William James: Zijn hele leven lang heeft deze grootste Amerikaanse denker de beproeving van waanzin en krankzinnigheid ondergaan.

²⁵ *Monologion*, Caput I.

Ze waren niet zo veilig als de moderne mensen die discussiëren over eindige Goden en eindige ruimten. En waar worden diezelfde mensen gek van? Van hun universiteitsteam, van spoorwegobligaties en van zichzelf. Waar een man rood ziet, leer je zijn God kennen. Meestal is hij het zelf. Zonder ontheiliging, geen wijding.²⁶

Angst voor godslastering omdat God als afwezig wordt behandeld, en angst voor waanzin omdat de wereld een labyrint is dat geen oriëntatie biedt, zijn de redenen voor het bestaan van de speciale activiteiten die theologie en filosofie worden genoemd. Nietzsche was in zijn tijd de enige man die deze beide waarheden kende, en als sterren en rechters hing hij ze zowel boven zijn leven als zijn gedachten op.

Als je hem wilt beoordelen, beoordeel hem dan in het licht van deze waarheden.

‘God is niet afwezig in mijn spreken; en ik ben niet onbelangrijk voor de oriëntatie van de wereld’, probeerde hij te zeggen op een moment dat mensen graag beweerden: ik ben maar een mens, dat wil zeggen toen ze zich juist door deze uitdrukking terugtrokken van God en de wereld, toen ze opgaven de *dator legis* te zijn.

‘Nicht nur die Vernunft von Jahrtausenden, auch ihr Wahsinn bricht an uns aus.’ ‘Niet alleen de wijsheid van millennia, ook hun waanzin barst in ons los.’²⁷

Voor het aangezicht van deze ‘menselijke wezens’, zonder Goden of Werelden, sprak hij de waarheid, en zich identificerend met deze stervende zielen bracht hij hun waanzin in de openbaarheid, zelf.

Nogmaals, laat het gezegd zijn dat hij tegelijkertijd in meerdere tijdperken moest leven, om een nieuw tijdcontinuüm te stichten:

- a. Hij was het slachtoffer van de verovering van de ruimte, en hij noemde zichzelf de decadent van dit tijdperk, zijn eigen tijd.
- b. Hij voorzag dat anderen in opstand zouden komen, niet in woorden zoals hij, maar in verschrikkelijke stuiptrekkingen, en hij identificeerde zichzelf met de volkeren die nu in oorlog zijn.
- c. Uiteindelijk wierp hij als Zarathustra zijn ziel ver vooruit over de afgrond van deze oorlogen, in de tijd dat een verenigde mensheid in staat zou zijn de deugden van de oorlog in te planten in haar eenheid.

De man die zei dat de waanzin uitbrak, is niet simpelweg de man die gek werd. Door het te zeggen overleeft hij zijn eigen waanzin en die van zijn tijd, is hij al aan het herstellen.

Door dit polychronische karakter van Nietzsches denken, zijn ‘verscheurdheid’, wordt de aard van de mens openbaar als gekruisigd. In ons product van oud papier, de foolscap, kon je een narrenmuts en bellen als watermerk aangebracht zien. En voor onze pre-Nietzscheaanse ogen droeg Nietzsche de narrenmuts en de bellen. Maar in werkelijkheid wordt achter de narrenmuts voor degenen die weten wat Gerealiseerde Eschatologie betekent een ander watermerk leesbaar, onuitwisbaar ingegraveerd in het menselijk hart: het kruis. Het kruis is niet alleen een historisch, maar ook een wereldlijk feit: het is de waarheid over de menselijke natuur.

Door Nietzsche is het kruis van een geopenbaard dogma dat ontoegankelijk leek voor de natuurlijke rede, een natuurlijk feit geworden en daarmee het centrum van de nieuwe wetenschap van tijd en

²⁶ Nietzsche, *Werke* 16, 170.

²⁷ (Een niet gerealiseerde voetnoot. Vgl. bijv. Nietzsche, *Morgenröte* Erstes Buch 18 (Schlechta, *Werke* I, S. 1027 = 27).

mens.²⁸ De mens heeft één kenmerk dat hem zowel van de Wereld of de Natuur als van God onderscheidt. Het is het Kruis in zijn hart dat hem tot een ongelijktijdige maakt.

De Wereld van de wetenschap is ruimte; en als je tegenwerpt dat er in de wetenschap toch sprake is van tijd, zullen Nietzsche en alle moderne tijd-denkers antwoorden: Nee, niet de echte tijd; de wetenschap behandelt de tijd als een zielige vierde dimensie, als bijzaak, en in een beknot perspectief gezien vanuit het gezichtspunt van de ruimte.

God is eeuwig.

De mens is polychroon. Mensen zijn monochroon als ze blind en laf zijn. Ze zijn polychroon, goddelijk, als ze bereid zijn om de prijs te betalen, om aan het **kruis te lijden van het deel uitmaken van en van het geen deel uitmaken van hun eigen tijd**. Niemand kan gedwongen worden om dit te **doen**.²⁹ Niemand is verplicht om dit te **geloven**. Maar de nieuwe situatie is dat vanaf nu iedereen het kan **weten** als de simpele waarheid over de menselijke natuur.

Alle ideeën over een menselijke geest die superieur is aan het menselijk lichaam, over een tijdloze rede, over een onwankelbaar zelfvertrouwen in het karakter van de mens, in onze natuurlijke rede, zijn tot nul gereduceerd.

De ‘drager’ van de filosofie die we veronderstelden door de Griekse normen van de nuchtere mens te volgen, is een fictie. De mens heeft één natuur! Die is: onberekenbaar, instabiel, verscheurd, zwevend tussen verleden en toekomst. Zijn grootste triomf op het gebied van zijn integratie is niet om heel te worden als een kleine bol of monade, maar om zichzelf zo bij elkaar te rapen dat hij op zijn minst een volledige desintegratie vermijdt, loutere verwarring en een gespleten persoonlijkheid van binnen. De perfecte mens en de meest normale rede zou nog steeds een kruisdrager en een cruciale rede moeten zijn, simpelweg omdat we tijden zijn en zweven tussen verleden en toekomst, tussen het begin van de mens uit de steentijd en het einde van alle tijden.

Aldus waanzinnig gemaakt door de wereld en God lasterend, maakte Nietzsche geloof tot feit. Hij seculariseerde de leer van de geopenbaarde religie over de aard van de mens tot een universeel feitelijk gegeven.

En dit deed hij op een moment dat door de kritische benadering de bronnen van de geopenbaarde religie hun greep op de Westerse mens verloren. Onze kinderen lezen in meerderheid de Bijbel niet. Maar ik denk wel dat ze doordrenkt zijn van een Bijbels begrip van de menselijke natuur.

Dit historische keerpunt, gemarkeerd door Nietzsche, is de overgang van de CHRISTELIJKE ziel, niet meer gereserveerd voor kerkelijk gebruik, naar de vrije jachtgronden van elke menselijke geest.

Door dit te doen nam hij met zijn schrijven een hypotheek op een nieuw tijdperk, omdat zowel theologie als filosofie nu nieuwe normen kunnen ontwikkelen: om zo te zeggen een ongelovige theologie en een gelovige filosofie.

Naast de veranderingen op deze twee gebieden komt de functie van Nietzsche duidelijk naar voren: Hij heeft een nieuw tijdperk geopend waarin de atmosfeer gezuiverd wordt van de twee ketterijen van de laatste duizend jaar: de ene dat de natuur goddelijk is en de andere dat de mens natuurlijk is.

²⁸ Dit is het belangrijke resultaat van de drie delen van Von Balthasar, S.J., *Apokalyps der deutschen Seele*, '39.

²⁹ ‘Esse autem filios dei, non necessitatem esse, sed potestatem’, Hilarius, *De trinitate* I, 11.

De mens heeft zijn eigen natuur: hij is kruisvormig of crucivert, gekenmerkt door het kruis dat hij noch met God noch met de Wereld deelt. Zo komt het wederkerige leven van de drie individualiteiten, Mens, God, Wereld, in een nieuwe fase van 'perichoresis', van 'circumincessie' zoals de oude doctrines het noemen. En de choreografie van de volksdans, die bestaat in deze drie elementaire componenten van de werkelijkheid, God, Mens, Wereld, vraagt om de volledige orkestpartituur van de verovering van de tijd. Het moet des te urgenter gebeuren om de verovering van de ruimte grondiger tot een ordelijke oplossing te laten komen, in de een of andere vorm van economische organisatie van de aardbol.

Het is heel moeilijk om je een toestand van de mens voor te stellen waarin oorlogen en grenzen zijn verdwenen. Precies op deze dag, echter, bereidde Nietzsche zich voor. Dan zal er een einde moeten komen aan de losse gewoonte om willekeurig te spreken over mensen en de mens, enkelvoud en meervoud. We zullen veel preciezer moeten worden in onze omgang met de delicate vraag, wanneer de termen **M E N S** en mensen op hun plaats zijn, en aangezien hun plaats de tijd is, wanneer die woorden op het juiste moment en op de juiste tijd worden gebruikt.

Wat we ook van Nietzsche mogen denken, laten we hem gunnen dat hij op het juiste moment en op de juiste tijd kwam.

IVa. (Invoegsel 1944) De maskers van Nietzsche

Nietzsche zei over zichzelf dat in hemzelf het christendom van zijn voorouders tot zijn ultieme slotsom kwam; dat de onkreukbare eerlijkheid die hem door het christendom was ingeprent, zich nu tegen het christendom keerde.

Tegelijkertijd klaagde hij dat hij vele maskers moest dragen, van de dwaas, de profeet, de filoloog, de profeet, de duivel, de heilige, het kind, de kameel, de leeuw.

Is er een verband tussen de twee uitspraken?

Ik denk inderdaad dat er een belangrijk verband bestaat tussen de histrionische trekken in Nietzsche en zijn geërfde christendom. En omdat alle moderne mensen in meer of mindere mate aan dit gevaar blootstaan, lijkt het de moeite waard om op deze relatie tussen de komiek en de christen in te gaan. Het zal een omweg zijn, om tot een (meer dan (?)) – vertaler) oppervlakkig oordeel te komen. Als figuur in de geschiedenis van de Kerk kan Nietzsche echter niet op een andere manier recht worden gedaan.

Theater en tragedie waren de twee centrale ervaringen van zijn ziel. Het tragische aspect van het leven was de dionysische waarheid die hij probeerde in te prenten aan een wereld die weg vluchtte van de tragedie naar verlichting en vooruitgang. En de oude kerk had Christus vergeleken met de tragische held.

In de Griekse Kerken zijn de onderdelen van het Heiligdom vernoemd naar de onderdelen van het Atheense toneel, zelfs vandaag de dag nog.

De paasceremonies vervingen de tragedie van de stervende en herrijzende God die meer dan tweeduizend jaar over de hele wereld de heerschappij voerde. Vóór Christus wist iedereen dat een God stierf, dat mensen de God doodden. Iedereen vóór Christus had het ritme gevierd van extase en

manie en val en depressie, dat ons leven kenmerkt. Alleen de laatste twee eeuwen van onze jaartelling introduceerden een niet-ritmisch concept van tijd, een mathematische een tijd, zonder hoogte- en dieptepunten.

Onze inrichtingen voor geestelijk gestoorden getuigen van het feit dat de mens niet kan leven zonder manieën en depressies. Wanneer ze hem in het openbaar worden ontzegd, zal hij toch proberen ze te creëren in verzet tegen het gebrek aan ritme van het machinetijdperk.

Natuurlijk kan niemand in zijn eentje het ritme van de maatschappij creëren. Vandaar dat het moderne individu vaak bezwijkt onder zijn manieën en depressies.

Het sterven en reanimeren van de God is een gebeurtenis die hoort bij de sociale geschiedenis. Daar heeft het zijn plaats als het eeuwigdurende ritme van revolutionaire inspiratie en evolutionaire realisatie van een nieuwe schepping die zich in de oude natuur een plaats moet veroveren.

Nietzsche had dus gelijk toen hij benadrukte dat het leven van de ziel in de samenleving zijn extatische en depressieve fasen kent. Hij bracht een onbetwist kenmerk van de oorspronkelijke Kerk aan het licht. Een God die niet sterft en weer opstaat, kan geen mens worden. Omdat we onze ups en downs hebben, kunnen we niet altijd op de toppen van onze eigen ervaring leven. Ons innerlijk leven bestaat uit de revolutionaire extase en de geduldige, onvermoeibare arbeid om de kiem, die eenmaal in ons gezaaid is, te laten groeien.

De ouden voerden jaarlijkse tragedies op door maskers te dragen. De maskers gaven ruimte voor ritmische extase, om op een ongegeneerde manier omarmd te worden door het goddelijke, op de hoogtepunten van het bestaan. Het dragen van een masker, het spelen van een rol, betekende voor de mensen een training in heldhaftige kwaliteiten.

Toen de Kerk het theater verving door de Mis en Dionysos door Christus, was het enige dat verdween het mythische karakter van de tragedie. De kruisiging was een echte tragedie, geen toneelstuk. De martelaren waren echt, geen acteurs. Het toneelstuk werd een bruto feit. In zijn ervaring van te sterven net als de eerste christen, vond eenieder zijn rol, zijn identiteit, zijn uitzonderlijkheid. Terwijl Osiris of Linos, of Adonis of Dionysos of Marduk de gelovigen uitnodigden om het masker van hun God te dragen, maakte de christen, voor zover hij stierf voor de wereld, zijn eigen gezicht tot het ware gezicht van het goddelijke. In zijn overwinning op de wereld kon het door hem heen schijnen.

De maskers van hout en verf maakten plaats voor het menselijke gezicht zelf als het masker van God. In deze zin verscheen God in Jezus. En men kan zonder godslastering zeggen dat Jezus aan het kruis het masker van God was.

In de Byzantijnse Kerk was het verboden om de Vader of de Geest af te beelden. Alleen de Zoon was Gods verschijning op deze aarde. En daarom schilderde de kunst hem en niet de Vader. Pas in de Renaissance en met de grootste tegenzin brak de Russische Kerk met deze regel. Ze had nooit moeten toegeven.

Het was een wijze regel. Tot de Renaissance droeg de mens zijn gezicht als het enige masker van God. Zolang mensen in incarnatie geloofden, in de belichaming van de Geest, behielden ze de kracht om door één straal van God verenigd te worden met hun eigen definitieve persoonlijkheid. Een echt mens is Gods masker op aarde, één van Hem.

Dat we de jaren van een nieuw tijdperk moeten tellen vanaf de komst van Christus, heeft zin. Want sinds Jezus hebben mensen de macht gekregen om zichzelf goddelijk te maken, om het masker van hun specifieke natie, kaste, titel, familienaam, religie, eigendom, adel af te werpen. Ze doorbraken de

wettelijke, erfelijke, conventionele, genormaliseerde houten of ijzeren maskers: de koperen hoeden, rood lint, lingo's, groepsegoïsmen, hun politieke maskerades, of hoe je de hindernissen tussen ons gezicht en het licht van uniciteit dat erop schijnt ook wilt noemen.

De aloude uitdrukking van het beeld van God wordt transparant als we ons herinneren dat het christendom de materiële maskers van hout of linnen vervangt door zijn kracht om het licht door het menselijke gezicht zelf te laten schijnen: Beeld in plaats van masker.

En zo verdwenen in onze tijd de maskers van de tragedie, van de roodgeverfde krijgers, van de Bali-dansers. Zelfs de officiële veterlaars op het toneel werd achterwege gelaten, en in een toneelstuk hoefden mannen eindelijk niet meer de rollen van vrouwen te spelen.

Aan de andere kant was de kerk niet zo smakeloos dat zij de diepge wortelde drang in ons allemaal ging ontkennen om toegeleid te worden tot deze ultieme vrijheid om zelf een beeld te worden. Voordat we zelf het volle licht kunnen ontvangen, moeten we leren onderscheid te maken tussen masker en beeld door naar anderen te kijken. Het beeld wordt gevonden in de gezichten van al diegenen die onder de druk van het gevaar de kracht toonden om het licht door te laten. Zij vormden een rij vensters op de eeuwigheid. De heiligen omringden elke nieuwkomer als een verzameling vergoddelijkte mensen.

Om een aangrijpend voorbeeld te geven. Toen de stoere Saksen eindelijk christenen werden, bouwden hun prinses kloosters. Slechts vijftig jaar na de bekering werd de jonge prinses Hathumoda abdis. Haar broer, een abt die tien mijl verderop woonde, troostte de nonnen bij haar dood door Hathumoda in zijn distichon te vergelijken met elf heilige vrouwen uit de Bijbel:

‘Sara, Rebecca, Rachel, Debora, Noemi, Ruth et Anna,
Holda, Susanna, Judith, et simul Hester...’³⁰

De tribale vooroudergalerij werd vervangen door deze menigte van zielen.

Zowel in Puriteins Engeland als in New England werd dit vele eeuwen later herhaald.

Maarten Luther zag zichzelf als Sint Paulus *redivivus*. Paus Innocentius III sprak tot zijn oecumenische Raad alsof hij de stervende Heer was, met de woorden van Lucas 22,15.³¹

Franciscus van Assisi ontving de *stigmata* van Jezus in zijn lichaam.

Op een zuiver seculiere manier was deze gewoonte in Nietzsches jeugd in volle gang. In cafetaria's begroetten de literatoren elkaar doodserieus als de nieuwe Cromwell, de nieuwe Mahomet, de nieuwe Alexander van Euripides. Ernst Rohmer, in het geboortjaar van Nietzsche, deed zich voor als de nieuwgeboren stichter van de Kerk zelf. Ook al was dit waanzin, er zat wel systeem in. Mannen begonnen aan hun rol in het leven door te proberen de rol van iemand anders te spelen.

Het is waar dat deze fantasiespelen ontvaardden. Maar niettemin getuigen zij van de gedurfde beeldspraak die de nakomeling van een of andere sektarische, kleine groep, stad, familie, in staat stelde om uit de oneindige veelheid van zielen door de tijden heen rolmodellen te kiezen voor zijn eigen groei.

Uit de tijd tussen de Saksische religieuze navolging van de Bijbelse heiligen en het cynisme van Nietzsches eigen tijd met betrekking tot het aannemen van een of andere ondersteuning voor de eigen ziel, wil ik graag een tussenstem citeren uit het begin van de Renaissance. De helden van de Renaissance waren favoriet bij Nietzsche. Een van hen, de Romeinse Cola di Rienzo, is de held in een opera van Wagner.

³⁰ A.D. 874 : Agii Obitus Hathumodae Monumenta Germaniae Historica, *Scriptores* IV, 181.

³¹ (‘Met verlangen heb ik dit Pascha met jullie gegeten voordat ik lijd,’) en paste deze grote zin op zichzelf toe.

In zijn toewijding aan het herstel van de glorie van Rome bekende deze Rienzo over zichzelf: 'Ik was dronken (ebrius) van het vuur van een brandend hart om de dwalingen van partijschappen af te schaffen en de volkeren terug te leiden naar eenheid. En dus, voor dit Liefdadige doel, zou ik histrionisch de nar, de man in het graf of de onnozelaar spelen: nu eens de scherpzinnige, dan weer de hartstochtelijke, of de timide; hier de stimulator en daar de simulator. En zoals ik optrad als David die danste voor de ark en de gek speelde voor de koning, of als Judith die voor Holofernes stond, als verleider, scherpzinnig en als tuinier. Of als Jacob die de zegen ontving door bedrog.'³²

In deze held van de vroegste Renaissance is het histrionische element - in het Latijn wordt deze term door Cola zelf gebruikt - duidelijk, en het wordt verontschuldigd door Bijbelse voorbeelden. De heiligen zijn niet langer modellen maar excuses.

Nietzsche beschouwde zichzelf, zoals we eerder zeiden, als halteplaats van het christendom naar de toekomst. Hij zong over zichzelf dat hij 'opdat zijn zaligheid u niet zou benauwen, een masker van duivelskleding, bedrog en wrok op zich nam. Maar laat u zich niet misleiden; binnenin straalt het gezicht van heiligheid.'

Nietzsche droeg twee maskers voor zijn eigen innerlijke bewustzijn. Natuurlijk hebben deze twee maskers een centrale betekenis voor een goed begrip van zijn werkelijke rol. Het ene masker werd noodzakelijk door de ervaring van zijn ziel, het andere door het lot van zijn geest.

De ziel van een man zit in zijn liefde. En hij ontvangt zijn ware liefde van datgene waar hij van houdt, wat, met andere woorden, zijn kosmische affiniteit is. 'Het is mijn ziel die mijn naam aanroept', zegt Romeo terecht, in een vers dat het Nieuwe Testament waardig is.

Wat was de naam die Nietzsche van zijn zielsliefde kreeg?

In 1869 ontmoette hij Richard Wagner en Cosima Liszt. Cosima had haar man Buelow en hun gemeenschappelijke kinderen verlaten en was er met Wagner vandoor gegaan. Zij was van Nietzsches leeftijd. Hij werd verliefd op haar. Haar vrije situatie maakte dit een niet onmogelijke impuls. Aan de andere kant is het duidelijk dat Cosima nu met meer dan huwelijksbanden aan Wagner gebonden was: haar hele morele bestaan stond op het spel; hij Wagner, moest de God zijn. (Toen Wagner stierf, knipte ze haar haar af en legde het in zijn graf.) Nietzsche had geen kans, noch tijdens Wagners leven, noch daarna, omdat dit Cosima's offer voor de God zou hebben gediskwalificeerd.

Maar Nietzsche was verliefd. En Buelow bezocht hem in Basel en vertelde hem dat hij, Buelow, de aardse koning Theseus was wiens vrouw Ariadne door Dionysos-Wagner was gestolen. Buelow voegde er echter aan toe: 'Ze ruïneerde mij; ze zal hetzelfde met hem doen.' Vanaf die dag, zo lijkt het, beschouwde Nietzsche zichzelf als de toekomstige Dionysos van Ariadne-Cosima. We weten dat hij er prat op ging dat hij deze naam, Ariadne, geheim hield. Zijn eerste uitbarsting uit zijn gemaskerde leven, zijn waanzin, werd samengevat in een telegram aan Ariadne-Cosima, waarin hij zijn liefde bekende. En als Cosima's echtgenoot stapte hij de kliniek in.³³

Dus in zijn eigen gedachten identificeerde zijn Ariadne-geheim hem als Dionysos. Terwijl Buelow-Theseus had toegegeven dat de grote tovenaer Wagner als de God Dionysos bij Buelow in zijn

³² Konrad Burdach und Paul Piur, *Briefwechsel van Cola di Rienzo*, Berlijn 1912, p. 245.

³³ (Hier is een voetnoot aangegeven, maar niet gerealiseerd. Er staat alleen een punt onderaan de pagina).

aardse huis kwam was voor Nietzsche Dionysos verscheurd op deze aarde, en had geen vaste plek op deze aardbol. De tragische Dionysos is de Dionysos die hij moest imiteren. Op aarde heerste Wagner-Theseus.

De tweede innerlijke identiteit en jaloezie concentreerde zich rond Jezus. Hoe groot zijn geestelijke rivaliteit met de stichter van de kerk was, blijkt uit zijn *Ecce Homo*. Vaak genoeg stak hij de draak met elke Messiaanse ambitie, met elk Christuscomplex. Hoe meer hij echter alle aanvallen richtte op de vruchten van het christendom, hoe meer hij ook zijn eigen taak vergeleek met dat wat zijn Heer in een paar duizend jaar tot stand had gebracht. Opnieuw onthulde zijn einde - net als in het geval van Cosima - de waarheid. Zijn laatste uitspraken ondertekende hij met 'de gekruisigde'. Het is niet tevergeefs dat hij als titel had gekozen: *Ecce Homo*, en de Antichrist.

Hier zou hij een nieuw tijdperk beginnen. We hebben uit zijn eigen pen dat in september 1888 het nieuwe tijdperk begon dat een einde zou maken aan het christelijke tijdperk. Zijn intellectuele ambitie kwam in deze tijdrekening naar buiten.

We hebben de twee maskers van Dionysos en de Gekruisigde de innerlijke maskers genoemd waarmee hij voor zichzelf poseerde. Beide moesten voor de wereld worden verzwegen. En Nietzsche verscheen voor de wereld niet als volslagen waanzinnig zolang hij genoeg zelfbeheersing had om te weten dat hij deze twee vergelijkingen voor alles en iedereen moest verbergen. Als deze maskers op zichzelf waanzin verraden, dan was hij waanzinnig gedurende de hele periode van zijn hoogste creativiteit. Als aan de andere kant waanzin slechts het verlies betekent van de bezonnenheid waarmee we onze geheimen voor onszelf houden, dan werd hij pas waanzinnig in 1889.

De voor de hand liggende waarheid lijkt mij dat Nietzsche de mengeling van waanzin en geestelijke gezondheid vertegenwoordigt die zoveel mensen staande houdt. De meeste mensen zijn voor zichzelf heel iemand anders dan wat de wereld aan hen toeschrijft. Nietzsche, het is waar, vertegenwoordigt tot in het extreme deze universele discrepantie tussen het innerlijke en het uiterlijke 'masker'. Maar hij, die het raadsel van onze menselijke verscheurdheid aan het licht wilde brengen, nam natuurlijk zelf de meest extreme positie in. Dit betekent niet dat we niet allemaal verlicht kunnen worden door zijn sprekend voorbeeld.

Als je jezelf afvraagt in hoeveel sociale vormen je jezelf onderverdeelt in de onderlinge verwarringen van de mensheid, zul je zien hoe veelzijdig je bent. Een boer, een katholiek, een vader van een toekomstige dokter en toekomstige dochter-secretaris, een New-Englander, een Amerikaan, een Republikein... En dit is slechts een voorzichtige lijst van tegenstrijdige belangen. Uitgaande van deze basis van een veelheid aan tegenstrijdige belangen, kunnen we vragen naar een weg tot integratie. En hier kunnen we leren van Nietzsche.

Nietzsche: De vernietiging van de tijd

Het verhaal van de twee vliegeniers in de New York Night Club: vierentwintig uur geleden hebben we Essen gebombardeerd.

De ruimte lijkt dan te zijn vernietigd. De alomtegenwoordigheid van de mens heeft iets goddelijks. Nietzsche heeft niet te maken met de vernietiging van ruimte maar van de tijd. Als de mens alle tijden zou kunnen belichamen, zou hij sempiternaal worden en dat zou goddelijk lijken. Want van nature behoort de mens slechts tot één tijd. En hij zou zijn natuur tot verlossing brengen als hij tot alle tijden zou kunnen behoren. Maar om dat te doen moet hij zich ervan bewust worden dat ook hijzelf van meer dan één tijd is. Daarvan heeft de decadente mens weet omdat hij te weinig met zijn eigen tijd of passie gehuwd is zodat hij naar het moment kan knipogen en zeggen 'Alles is tevergeefs'. Het gegeven van decadentie betekent dat een mens de sterfelijkheid van zijn eigen levenstijd overziet en daardoor meestal verlamd raakt. De decadente mens handelt niet meer, behalve uit verveling, op een

*half onverschillige of snobistische manier. Dit is het uitgangspunt van Nietzsche: hoe de decadente mens te genezen. Hoe kunnen we hem ertoe brengen zijn verfijnde bewustzijn van de veelvormigheid van de tijden te behouden en hem toch, binnen het universum van alle tijden en leeftijden, de plichten van elke periode ten volle te laten beleven?*³⁴

In zijn geschriften had Nietzsche vele **uiterlijke** maskers: criticus, denker, dichter, nar, politicus, theoloog, historicus, enz. enz. Maar in wezen droeg Dionysos drie permanente maskers, maskers die hij niet zomaar koos, maar die inherent waren aan zijn bestaan. We kunnen deze drie zijn existentiële maskers noemen.

Een ervan was de professor emeritus, de fysiek zwakke en decadente Nietzsche. Hij erkende deze decadentie ruimhartig. Hij voegde eraan toe dat de tijd waarin hij leefde onbewust decadent was, maar dat hij het kwaad herkende, omdat hij er zwaarder door werd getroffen dan de meeste anderen.

Als decadente mens die wist dat zijn tijd en hijzelf deel waren van gedegenerende tijden die ten einde liepen, aan de vooravond van een verschrikkelijke catastrofe, aanvaardde hij zijn lot dat hem op zijn 34e tot een kluzenaar had gemaakt. Hij behoorde niet langer tot zijn tijd. En inderdaad, voor zijn sterkste boek vond hij nog geen zeven lezers toen het verscheen. Zoals hij het zelf noemde, was hij een postuum mens.

Het is een feit dat Nietzsche pas de aandacht kreeg die hij verdiende lang na zijn mentale en fysieke dood. Dit maakt het noodzakelijk dat we daar een nieuwe term voor bedenken. Nietzsche is het prototype van een belangrijke mogelijkheid in ons allen die door de school van het christendom zijn heen gegaan. We zijn allemaal **ontijdige mensen**. We gaan niet op in ons bestaan in het nu, door deel te zijn van actuele gebeurtenissen. Nietzsche deed er afstand van deel van zijn tijd te zijn en gangbare taal te spreken, en muntte de eeuwige wederkeer als zijn element. Zonder hier in te gaan op deze speciale leer, werpt het licht op het feit dat hij niet paste in zijn tijd, de jaren 1870 tot 1900, het decennium waarin 'God stierf' door de handen van degenen die er genoeg mee namen louter tijdgenoten te zijn en met de snelle stroom van de dingen van de dag mee te gaan, in het nieuws te zijn. In dezelfde zin was Jezus een tijdgenoot, niet van Ceasar Augustus maar, als dat al zo is, misschien van keizer Constantijn of zelfs keizer Karel de Vijfde.

Het tweede masker was de brute Nazi-Nietzsche. Zich terugtrekkend uit zijn eigen tijdperk van vooruitgang, voorzag hij het einde van dit tijdperk van louter uitbuiting, van de 'laatste mens', en dit voorziende moest hij zich tot op zekere hoogte wel identificeren met de generatie van gewelddadige vernietigers die deze decadente decennia zouden verwoesten. Hij voorzag de verschrikkingen van een onbeschrijflijke explosie. Voor hem was die onvermijdelijk, juist door het feit dat zijn 'gelijk'-tijdelijke mensen hun hele hebben en houden in hun eigen tijd hadden geïnvesteerd, door het feit dat het tragische element uit het leven was verdwenen. Niemand geloofde in een einde van deze wereld. Daarom kon deze wereld niet overleven.

Opnieuw deelde hij hier in de bron van alle kracht die ooit onder christenen is gevonden, namelijk dat het einde van deze wereld nabij was, dat deze wereld voorbij moest gaan zodat het koninkrijk kon beginnen. Jezus voorzag de val van Jeruzalem, later werd de val van Rome voorzien. De gerealiseerde eschatologie was het hart en de ziel van al het echte geloof, in de Kerk. Maar vanaf 1800 had de Kerk, met uitzondering van gelovigen in het duizendjarige rijk of Jehova's Getuigen, dit geloof in de kiem gesmoord. Vlak na Nietzsche herontdekte Johannes Weiss het eschatologische element in Jezus. Vandaag de dag heeft het werk van de Engelsman Dodd deze herontdekking van de

³⁴ (Er zijn twee pagina's f in het manuscript dat de pagina's nummert van a tot m. Dit is de eerste.)

‘eschatologie’ tot gemeengoed gemaakt. Met deze hoogdravende term wordt eenvoudigweg het feit bedoeld dat Jezus en de apostelen geloofden dat ze het einde van hun wereld moesten realiseren. Voor de liberale theoloog komt dit als een schok. Een van hen, Kirsop Lake, schreef naïef dat dit feit bewijs genoeg was dat geen modern mens christen kon zijn omdat geen modern mens in zulke onzin kon geloven. Des te erger voor de moderne mens wiens wereld, valuta, welvaart, winsten, wetten, allemaal voor onze ogen aan het verdwijnen zijn. Niet omdat zijn maatschappelijke orde zo slecht is. Maar omdat de mens zich heeft overgegeven aan zijn eigen tijd en zijn eigen staat en dat zonder enige reserve, zonder enige postume aanwezigheid, zonder enige reserve voor een nieuw en beter koninkrijk dat nog moet komen. Verlangen naar een andere stand van zaken is de voorwaarde om zelfs maar het niveau van beschaving te behouden dat al bereikt is.

In een tijd waarin geen enkele theoloog, geen enkel officieel christendom geloof toonde in een einde der tijden, geloofde Nietzsche erin en handelde hij ernaar. Alleen al het feit dat Ariadne in deze wereld nooit de zijne kon worden, moet hem daarbij onmetelijk geholpen hebben, zoals Dantes Beatrice onbereikbaar moest blijven opdat de *Divina Commedia* ooit geschreven zou worden.

Maar terug naar zijn identiteit met de vernietigers, de fascistten, de dragers van de hamer, de nazi's. Zijn inzicht verplichtte Nietzsche om dit type mens toe te laten. De wereld was rijp om begraven te worden. Kon hij zich distantiëren van het ambacht van de doodgravers?

Intellectuele eerlijkheid dwong hem om de verantwoordelijkheid daarvoor met hen te delen. Hij was te zuiver om niet te weten dat verantwoordelijkheid evenveel te maken heeft met gedachten als met daden. Als hij dacht aan het einde van Europa, hoe kon hij dan ontkennen dat iemand het tot stand moest brengen, en dat ze relatief gezien net zoveel gelijk hadden als hij in zijn denken alleen. De valse intellectueel van vandaag kan beweren dat zijn geschriften minder dynamiet, minder moorddadig zijn dan de bommen van soldaten of revolutionairen. Voor een dergelijke boekhouding was Nietzsche te robuust.

In die zin was zijn tweede masker dus dat van een tijdgenoot van de vernietigingsoorlogen die Europa zouden doen schudden op zijn grondvesten en die zouden leiden tot de afschaffing van het Protestantse Christendom in Duitsland.

Hij leefde echter ook in een derde tijd. Voor de catastrofe de decadente persoon, in de catastrofe de prediker van de hamer, na het einde - Zarathustra. Zarathustra is natuurlijk Nietzsches bekendste masker. Zelf noemde hij het een verdubbeling van zijn persoonlijkheid toen hij Zarathustra ‘ontmoette’. ‘Uit één ontstonden er twee’. Zarathustra is het derde masker, het masker dat Nietzsche in staat stelde om voet aan nieuw land te zetten, na de grote overstroming. Zarathustra is de wetgever van een nieuwe wereldorde waarin de tijd weer verbonden zal zijn met eeuwigheid, in eeuwige herhaling.

Het was een geniale zet, deze stap voorbij de catastrofe in de toekomst na de wereldoorlogen, als van de medicijnman van een verenigde mensheid, van een gedenationaliseerde mensheid die hij voorzag. Wat zou zo'n monstermaatschappij van wereldformaat in leven kunnen houden als niet een medicijnman de heersers en opperhoofden van die tijd de eeuwige energieën van alle tijden en alle perioden zou vertegenwoordigen, opdat het heden de tijdgenoten niet opnieuw zou overweldigen zoals in de 19e eeuw?

Nietzsche, als Zarathustra, is de eerste medicijnman van een Grote Samenleving waarin de recepten van alle stammen van weleer worden ingezet voor nieuw en beter gebruik.

Het was een meesterzet van Nietzsche om Zarathustra te kiezen. Historisch gezien weten we nu meer van Zarathustra sinds Johannes Hertel veel mythes uit de tijd van Nietzsche heeft vernietigd. Zarathustra leidde nomadische stammen naar hun eerste nederzettingen onder Perzische bescherming.

Hij leefde voordat proza en poëzie gescheiden wegen gingen, voordat spraak en zang gescheiden wegen gingen. Hij leefde buiten de Platonische *orbis* van Griekenland en Rome. Hij maakte de moderne mens vrij van het gebed tot Socrates en Plato dat Erasmus van Rotterdam had uitgesproken en dat alle Amerikaanse *colleges* tot aan deze laatste oorlog impliciet hebben gebeden.

Nietzsche ging terug tot achter Griekenland om vooruitgang te boeken.

Ik heb elders laten zien dat de mens zijn historische toekomst tegemoet leeft met een masker voor zijn ogen als zou het gaan om het terugwinnen van een steeds verder verwijderd verleden.

Het christendom heeft ons de kracht gegeven om ons leven te vervullen door tegelijkertijd, en juist met dit doel, terug te gaan naar steeds diepere lagen van ons evolutionaire verleden. Zarathustra sluit aan bij de moderne passie voor prehistorie, antropologie, primitivisme.

Zarathustra stelde Nietzsche in staat om de volgende stap te claimen door een stap terug te doen van Plato en Socrates en Aristoteles, de godheden van de academische geest.

Hoe ingenieus voor zijn doel deze naam ook was, het was niettemin een masker, een uiterlijk masker. Jezus hoefde niet op dezelfde manier met de geschiedenis of de prehistorie te spelen. Hij was eenvoudigweg de tweede Adam, de uiteindelijke mens, de mens zoals God hem vanaf het begin van de wereld voor ogen had gehad.

Nietzsches rivaliteit met Christus zou erg kinderachtig zijn geweest als Zarathustra alles was waarvoor hij stond. Een literaire figuur, een geleerde herontdekking, een renaissance misschien, maar niet zelf een persoon.

Het zou niet meer hebben betekend dan een Plato *redivivus* in de Renaissance.

Maar Nietzsche was iemand en Zarathustra was iemand. En de professor emeritus was een derde realiteit. De spanning tussen de drie tijden van deze drie... dat was Dionysos, dat was de Gekruisigde, dat was Nietzsches *Ecce Homo*. De decadente persoon die wist dat hij en zijn tijd een eindpunt waren, de vernietiger die wist dat zijn denken even wreed was als een ploeg en schoffel en hamer van materieel staal, de wetgever na de vernietiging, - deze drie tijden maken van een mens een persoon, een mens.

Door de omstandigheid dat het een goddeloze tijd was, is dit het ware evangelie, opnieuw beleefd door één enkele man omdat de anderen de dood van de beschaving hadden afgeschaft, om nog niet te spreken over het geloof in de wederopstanding.

Door zijn maskers herstelde Nietzsche de drie-eenheid van het menselijk leven, als de overgang tussen verleden en toekomst waarvoor we gemaakt zijn. De mens is geen ding, de mens is niets. Hij is de verandering. Tenminste, alleen op deze manier bereikt hij werkelijkheid, persoonlijkheid, goddelijkheid.

De drie existentiële maskers van Nietzsche maken dat hij een leven heeft voor, in en na een enorme catastrofe, het einde van Europa.

Tot op zekere hoogte wordt van ieder mens verlangd dat hij zich in dezelfde situatie bevindt, vóór het einde van de wereld die hij heeft geërfd, op het moment dat deze wereld begraven moet worden,

en na de begrafenis, als wetgever van de toekomst. Elk meisje dat trouwt, kan deze drie-eenheid realiseren als ze haar huwelijk serieus genoeg neemt.

In een wereldcrisis van de eerste orde bleek de druk te groot voor de drager van de maskers, en één man alleen kan niet dragen wat broederschap wel kan dragen. Het is de bevestiging, en niet de weerlegging, van Nietzsche dat hij instortte, zijn zelfbeheersing verloor en geestelijk stierf aan zijn maskers, aan de kloof tussen innerlijke en uiterlijke maskers, elf jaar voordat zijn lichaam stierf. Als het niet bovenmenselijk was gebleken, zou noch zijn distemporaniteit, noch zijn drie-eenheid de test van waarachtigheid hebben doorstaan.

Een zogenaamde mislukking betekende in zijn geval succes. Zonder ze ooit tot één menselijk gezicht voor Gods ogen te integreren, kan geen mens zijn maskers dragen zoals Nietzsche dat deed. Maar hij heeft wel bewezen dat de mens van nature niet één is. Dat we alleen door goede genade onze oneindigheid aan maskers die de maatschappij ons laat dragen, kunnen reduceren tot de essentiële en existentiële drie-eenheid van ons verleden, onze toekomst en ons heden. Zolang de mens leeft, draagt hij nooit slechts één masker.

Aan de andere kant kan hij ook niet tegen veel maskers. De mens kan niet alle rollen en sociale functies verenigen, noch doen alsof hij een held is. De psychologie die meent dat dat eenheid normaal is voor de menselijke persoon, en schizofrenie een ziekte, heeft het helemaal mis. De mens is van nature geen eenheid. Hij is pas een eenheid als hij een lijk is. Zolang hij leeft, moet hij onderscheid maken tussen zijn dode en zijn toekomstige elementen. Daardoor wordt hij gemaakt tot drie functionarissen van zijn eigen leven. Hij moet deels zijn eigen doodgraver zijn, deels zijn eigen profeet. Drie-eenheid is het hoogst haalbare. Dichter bij de goddelijkheid kunnen we nooit hopen te komen. Ons onuitwisbare watermerk als mens is dit kruis van onze distemporaniteit, van ons polychroon bestaan....

Dit kruis waarmee de mens is vastgenageld aan de boom van de tijd, tussen het verleden en de toekomst, met de innerlijke mens profeterend en verlangend naar de nieuwe wetgeving, met de uitwendige mens bekeken door de buitenwereld alsof ze hem al volledig kennen, dit kruis van de echte mens - of zoals ik het heb genoemd: het kruis van de werkelijkheid, is niet één historische gebeurtenis in Palestina, maar een wetenschappelijk feit van algemeen geldige kennis, sinds Nietzsche.

Na 2000 jaar lang een unieke openbaring te zijn geweest, is het kruis nu een zaak van de wetenschap, van de nieuwe wetenschap van de mens. Alleen maar omdat de mens de drager is van ruimte en tijd, in het stellen van grenzen aan verleden en toekomst, in zijn innerlijke en uiterlijke maskers, is de openbaring van de menselijke natuur door Jezus waar.

Ik hoor u uitroepen: maar dit is een sofistich misbruik van de term 'Kruis'. De executie van een rebel door de Romeinen, het gebeuren van één dag, wordt door deze truc plotseling geïdentificeerd met de hele situatie van de mens tussen de wieg en het graf. U ziet elke mens zwevend tussen verleden en toekomst, in een innerlijke ruimte waarin zijn eigen terminologie geldig is en in een externe ruimte waar hij wordt geclassificeerd door de toekijkende wereld. Wat heeft uw 'Kruis van de Werkelijkheid' - verondersteld dat het waar is - te maken met het historische kruis waaromheen de Kerk is gebouwd?

Voor de moderne geest die gevoed is met een zogenaamd 'leven van Jezus', waarvoor de kruisiging een betreurenswaardig feit is geworden, en de wederopstanding een ongeloofwaardige hiëroglief of een apocrief woord waarvoor mensen hun schouders ophalen, is dit bezwaar volkomen terecht.

De vier schrijvers van het nieuws over Jezus staan echter beslist aan mijn kant en tegenover u, beste gelovige in een leven van Jezus. Het was nooit hun bedoeling dat hun evangeliën biografieën zouden zijn. Biografieën zijn in hun tijd heel bekend. Plutarchus was er een meester in. Maar de evangelisten wilden ‘thanatografieën’ schrijven.

Voor hen begon de kruisiging in de kribbe, toen er voor het pasgeboren kind geen plaats kon worden gevonden in de herberg. En Herodes zette deze kruisiging onmiddellijk voort toen hij hen naar Egypte dreef. Het leven werd uitsluitend gezien vanuit het gezichtspunt van het sterven, en tegelijkertijd van de vervulling. Sterven als opening naar een betere toekomst, gecreëerd door dit proces, het verleden van de wet vervullen en het zo tot een einde laten komen.

En de oude Kerk staat aan mijn kant, tegen de moderne filosofie van het christendom als ging het om een tijdloze Bergrede. Zij vierden Kerstmis, Pasen en Pinksteren als de drie beslissende vormen van het Goddelijke in deze wereld. Maar deze drie centrale incisies vormen eenvoudigweg de drie existentiële maskers van elke vergoddelijkte ziel. Als een kind dat geboren wordt in een oude overgeërfde wereld met al zijn beloften en gebreken, is de mens een kerstcadeau en een erfgenaam van al het goede van vroeger. Net zoals Nietzsche zichzelf als erfgenaam ervoer van de onvoorspelbare eerlijkheid van tweeduizend jaar christendom....

Toen een man de gevolgen droeg van oude gebreken en gedwongen werd tot de vernietiging van de Tempel omdat die al veel te lang bestond, vond Pasen plaats. Jezus wist dat zijn verwachting van het koninkrijk de Tempel van Jeruzalem in de geest net zo definitief verwoestte als de Romeinse soldaten van Vespasianus dat een generatie later in het vlees deden. Omdat hij geen intellectueel was, twijfelde hij er nooit aan dat gedachten net zo reëel waren als wapens. Zijn kruis was onvermijdelijk omdat hij anticipeerde op de val van de Tempel.

Als schepper en stichter begon hij aan het nieuwe Jeruzalem, aan een nieuwe orde. De volle betekenis daarvan werd na het jaar 70 pas volkomen duidelijk, een hele generatie na zijn kruisiging. Pinksteren betekent dat dit zijn scheppende kracht is. Het is bestemd voor de tijd dat de ‘tijden’ zijn geest zouden hebben ingehaald. Met andere woorden: hij zou dan niet langer een postume mens zijn, zoals Nietzsche het noemde, of een ongelijktijdige, de term waarmee wij de mens als overwinnaar van de actualiteit liever bestempelen.

De decadentie van Nietzsche is synoniem met zijn wonderbaarlijke carrière als docent aan de universiteit. Op 25-jarige leeftijd werd hij tot hoogleraar benoemd. In die zin leek hij perfect in de oude wereld te passen.

Zijn brute aanvallen op die wereld die ten ondergang gedoemd was, namen hem uit die wereld weg, maakten het leven met hem voor al zijn vrienden ondraaglijk en beroofden hem van deelname aan de buitenwereld.

Zijn verwachting van verval plus explosie wierp hem na deze periode van 1914 tot 1944 vooruit in een koninkrijk van doelen, van nieuwe doelen. Generaal Smuts noemde ze terecht een eenheid, deze dertig jaar waarin Europa zijn leiderschap over de wereld opgaf.

Het zou meer zijn dan slechte smaak; het zou verkeerd zijn om deze situatie van Nietzsche tussen de tijden, tussen drie tijden, te karakteriseren met de oude, eerbiedwaardige namen Kerstmis, Pasen en Pinksteren.

Het maakt een groot verschil of een mens met zijn bloed speelt, of met zijn hersenen. En Nietzsche blijft deel van het tijdperk van *mentale* erfenis, *mentale* rebellie en *mentale* wetgeving. Zijn avontuur beperkte zich tot de strijd tegen mentale misvattingen. Hij liet niet vanaf zijn eerste begin zien dat de menselijke natuur volkomen verschillend was van de natuur van de wereld. Maar deze openbaring bewees hij wetenschappelijk door zichzelf tussen twee perioden te plaatsen als levend proefkonijn.

De gelijkstelling tussen zijn nieuwe wetenschappelijke bewijs van het kruis als watermerk van de **Mens** en het christendom is ongeveer dit.

Buiten het christendom was de mens verschenen als een ‘karakter’, een bestempelde entiteit, door geboorte, eigendom, kaste, natie.

Jezus onthulde dat geen mens één was toen hij eenmaal op weg was naar vergoddelijking. Het goddelijke in de mens was zijn drie-eenheid, zijn meesterschap over de tijd door in meer dan één tijd te leven, en in meer dan alleen de buitenwereld. Hij presenteerde ons het inzicht in de volheid van het leven: tussen twee ordes van de samenleving, de oude en de nieuwe, en tussen twee waardenstelsels, de innerlijke en de uiterlijke. In één enkel geval maakte Jezus duidelijk dat de echte mens geen bestempeld personage was, maar een lijdende transformator.

Nietzsche liet alle eerbied voor geloof en openbaring varen. Hij sprong zo ver als hij kon buiten de cirkel van de theologie. En hij maakte opnieuw de ontdekking dat, ook al zou hij afstand doen van alle gemeenschap met en alle tradities van de Kerk, hij toch van de wieg tot het graf aan hetzelfde kruis zou blijven hangen.

Jezus liet zien hoe een mens het recht verwierf om het beeld van God genoemd te worden, hij de heer der tijden. Nietzsche liet zien wat er gebeurde als een mens dit meesterschap niet verwierf: hij viel in stukken uiteen.

Zowel Jezus als Nietzsche verzetten zich tegen de misvatting van al het heidendom, de hele natuurwetenschap, dat de mens evenzeer ‘één’ is als een tafel, een vis of een steen. Beiden wisten dat de mens moest vechten voor zijn integratie, niet door zich voor te doen als een eenheid – zoals de meeste tijdgenoten doen – maar door het oneindige aantal impulsen, talenten en gaven te organiseren in de discipline van een opeenvolging. Beiden ontdekten dat het conflict tussen de Ene en de Velen niet kon worden geheeld, door enerzijds de mens een bundel zenuwen, een gespleten persoonlijkheid, een radertje in de machine, een door prikkels geregeerde massamens te noemen, of anderzijds door hem te idealiseren tot een persoonlijkheid met onwrikbare deugd, een held van moed en een genie van onfeilbaarheid. Beide verleidingen waar onze tijd vol van is, moeten we verwerpen: de verleiding van de massa-mens volgens welke de mens alleen maar is wat vandaag nodig is, en de verleiding tot idealisering volgens welke de mens perfectie kan bereiken. Dan kunnen we onze ware vrijheid herwinnen: om over tijden te heersen, om tot een ongelijktijdige te worden, om tot een transformator te worden, om tot een wetgever te worden.

Een mens die deze ‘suspense’ niet kan verdragen, mist persoonlijkheid. In het christelijke tijdperk zeggen we: het ontbreekt hem aan geloof. Na Nietzsche mogen we er aan toevoegen dat het hem aan kennis ontbreekt.

De mens, door Jezus gered van zijn slavernij aan de tijd, verwerft met Nietzsche objectieve kennis van het feit dat de mens door geen enkele wetenschap van de ruimte gekend kan worden.

Over de mens moet worden gehandeld door een wetenschap van de tijd. De mens in zijn onnatuurlijke, menselijke kwaliteit komt helemaal niet voor in de rationalisaties van de wetenschap. Want de mens creëert wetenschappen teneinde onderscheid te maken tussen verleden en toekomst.

Zijn natuurwetenschappen stellen hem in staat de hem omringende nevelen te overwinnen en de dingen onderweg duidelijk te zien. Maar het geloof en de moed om zelf meer te zijn dan een ding, zijn de kenmerken van de MENS, zowel onder wetenschappers als onder andere mensen.

De maskers van Nietzsche zijn de maskers van iedereen. Niemand ziet er voor zichzelf precies zo uit als hij waargenomen wordt door zijn buurman of voor de statisticus in Washington D.C.. Wij bevinden ons echter allemaal in een gunstiger positie dan hij in zijn eenzaamheid. Zijn maskers waren de meest wanhopige van allemaal, de kloof tussen zijn verleden en zijn toekomst, tussen de innerlijke opvatting van zijn rol en zijn uiterlijke verschijning was groter dan in enig denkbaar geval na hem.

Het extreme geval is noodzakelijk voor elk wetenschappelijk bewijs. We concluderen terecht dat 'als zelfs X zich op deze manier gedraagt, hoeveel te meer zullen Y en Z zich dan op dezelfde manier gedragen'. En dus concluderen we dat, aangezien zelfs Nietzsche zijn ontelbare maskers heeft gereorganiseerd rond de drie tijden van Kerstmis, Pasen, Pinksteren, of van vinden, vechten, vererven, en aangezien hij, de zwakste van alle mensen, als enige de tand des tijds overleeft van alle denkers van de tijd vóór de revoluties van de Wereld-Oorlogen, dat het Kruis van de Werkelijkheid de wetenschappelijke waarheid over de mens moet zijn. Want het maakte hem sterk, het maakte hem belangrijk, het maakte hem de laatste en blijvende.

Transcriptie Lise van der Molen, voltooid 12 april 2010, Winsum, Nederland

Vertaling Otto Kroesen, voltooid 18 maart 2024, Delft, Nederland